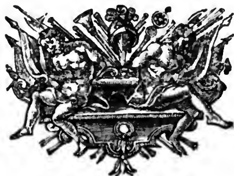
CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER II.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

cIↄ cI cc L.

CASTRUCCII BONAMICI

Commentariorum de Bello Italico
LIBRI SECUNDI

AD
PHILIPPUM
BORBONIUM

Parmenſium, Placentinorum, & Guardiſtallenſium Ducem, Ferdinandi Regis Hiſpaniarum, & Caroli Regis Neapolis & Siciliæ Fr.

PRÆFATIO.

UERELA *illa vetus*, *eorumque*, PHILIPPE DUX, *crebris uſur-*

pata sermonibus, qui inani quadam antiquitatis specie commoti, fastidire præsentia consueverunt: interiisse jam apud nos præclarum olim genus hominum, atque virtutum; non magnopere me quidem unquam movit, qui multa veteribus concedens, non adimo nostris temporibus rerum gloriam maximarum; eamdemque semper fuisse video humanæ naturæ conditionem, ut, licèt optimum quidque rarissimum sit, nunquam tamen non extiterint singulares viri, atque omni laudis genere excellentes. Nam, ut alia omittam, qui bellicis abundarent laudibus, ætate certe nostrâ non defuerunt. Federicus

quidem Borussiæ Rex in Germaniâ, Mauritius Saxo in Galliâ, atque in Hispaniâ Joannes Gagius digni sane existimari debent, qui cum illis Imperatoribus conferantur, quorum magnum est in Græcis, Romanisque literis nomen: & multa sunt domi, militiæque gesta ab Genuensibus hoc tempore, adeoque præclara, ut vetus illa Italorum virtus, quam nimiâ jam servitute oppressam eluxerant omnes, revocata ab illis in lucem, & aucta etiam sit. Atqui, si ullum esse potest temporum discrimen, non in vetustatis, aut novitatis nomine, sed in eo positum est, quod fortunatiores cæteris ætates quædam

fuerint ſcriptores nactæ illuſtres, qui eorum hominum, qui tum florebant, recteque factorum memoriam ſcriptis commendatam ſuis, nullâ extingui oblivione voluerunt. Quò mihi vehementiùs ex noſtris hominibus ii excitandi videntur, qui ingenio, doctrinâque præſtant; ut quoniam in noſtram ætatem res inciderunt, virique maxime memorabiles, ne tantum illius decus jacére patiantur in tenebris, aut inconditis, vel ineptis narrationibus illuſtrari putent. Hiſtoria enim, quæ magiſtra vitæ appellatur, & poſteritati maxime inſerviat, oportet; non quid actum tantummodo, quove die ſit, id oſtendat, ſed

quo consilio, quâque ratione gestum sit, demonstrare debet; neque sanæ mentis posteri curabunt scire, ut eleganter accubuerit imperator, quove temporis puncto in urbem aliquam ovans introierit, sed quàm perite sententiam suam dixerit in concilio, aut strenue in acie dimicaverit. At verò his temporibus, qui rudia quædam monimenta copiose, diligenterque collecta atque annotata proferant laboriosi homines; quorum industriam non contemno equidem, quippe quam posse historico utilem esse videam, sunt etiam multi; qui autem historiam ita scribat, quemadmodum Thucydides, & Xenophon apud Græ-

cos , Salluſtius , & Cæſar apud Romanos , & ne noſtros contempſiſſè videar , Macchiavellius , & Guicciardinius ornate prudenterque ſcripſerunt , reperietur fortaſſè nemo . Atque hujuſce rei culpam nonnulli in principes tranſferunt , qui cum honeſti , fortes videri malint , quam eſſe , illos ſcilicet extinctos vellent , quorum per literas , ſcribendique genus grave , & liberum ſua vitia , detractis ſimulationum involucris , in oculis hominum , atque in celebritate verſantur omnium gentium . Ego vero non tam principum iniquitatem , quàm perverſitatem accuſaverim certorum hominum , qui congeſta qua-

dam temere obtrudunt tanquam aliquod historicum opus perfectum, nihilque arroganter sane probant, nisi quod se assequi posse confidunt. Quibus non dubito, quin mirificus is architectus videatur, qui materiam, calcem, cæmenta convehat, perfectione operis neglectâ. Sed horum perversitate judicii illa paulatim monstra irrepserunt, ut alii in coacervandis publicis, privatisque tabulis ætates contererent ipsas, seseque propterea magnos appellari historicos vellent; alii delectu verborum, ac sententiarum historiam fieri mendosiorem crederent; alii denique de ipsorum veterum historicorum laude detrahere non dubitarent,

cum dicerent, quod res gestas exornaverint, consiliaque Regum, atque Imperatorum fusius explicaverint, peccasse eos in historiâ vehementer, quos qui sequuntur, ii sunt uni laudatissimi. Tametsi pudere illos arbitror sententiæ suæ, cum videant, eorum, qui ad illas ineptias abierint, scripta evanescere statim, vix ut appareant; eorum autem, qui ab optimorum historicorum vestigiis non recesserunt, posteritate ipsâ, cui potissimum scribere debemus, crescere, & confirmari. Me certe magis piget nobilissimorum auctorum gravitatem, & vim non esse in scribendo assecutum, quam secutum esse pœniteat.

Quanquam ne conatus quidem ipse contemnendus est in maximis præsertim rebus: Atque eo me minus instituti mei pœnitere oportet, quòd grate, libenterque intellexerim trans mare, transque alpes, quibus in locis præclarissimæ artes, ac disciplinæ vehementiùs jam, quàm in earum quasi parente, atque altrice quondam Italiâ ipsâ coluntur, non reprehendi rationem scribendi meam; exemploque nostro experrecta esse hominum studia, qui majore profecto, quàm nos, ingenio, atque eruditione id efficiant; ut, cum ætas nostra rerum gestarum gloriâ nullis veteribus cedat, pulcherrimæ etiam

alicujus historiæ laude cum illis adæquata esse videatur. Verum, quod honos alit artes, omnesque ad ea potissimum persequenda incenduntur, quibus ad opes, atque ad honores præmia sunt constituta, eruditorum idcirco hominum studiis accedat necesse est Principum liberalitas, atque optimus in præclaros auctores animus. Magnificum est, verèque regium eorum, quibus imperes, utilitati servire; Neque major ad populos, quam ex rectè conscriptâ historiâ permanat utilitas: Quæ quidem historia dat principibus regnandi, dat populis præcepta parendi, propositisque virtutum exemplis, & præsentes, &

posteros longe omnes excitat ad veram gloriam, quæ magnorum est in genus hominum pervagata fama meritorum. An, cùm sordido, atque humili cuique e plebe opes patere Principum debeant, quod non tam ipsorum, quàm communes omnium sint; iis erunt occlusæ, quorum literis, atque præceptis beatæ sunt civitates, ipsi clari Principes, ac potentes habentur? Si leviores artifices, quòd corporis simulacra ignotis nota faciant, non vulgaribus dignos præmiis summi Reges ducunt, quàm benigne invitare; quàm fovere liberaliter decet eos, qui virtutem illustrium virorum scriptis exprimunt suis, & perutilis exempli

imitatio posteris ut prodatur, divino efficiunt ingenio?

Quæ res, Vos, magis quàm cæteros commovere debet, o Clarissimi BORBONII PRINCIPES, *quorum tam multæ sunt in Italiâ præsertim gestæ res amplæ, atque magnificæ, ut earum pati intercidere memoriam grave sit Vobis, Italicæ verò dignitati iniquum, virtuti ipsi prope injuriosum futurum. Quis* CAROLI *Neapolis, ac Siciliæ Regis fortitudinem? Quis consilium? Quis tuum,* PHILIPPE DUX, *adversis, secundisque temporibus eundem semper animum non maxime celebrandum, ac scriptione dignissimum judicet?*

Me quidem de Italico bello scribentem, quod bellum atrox, & periculosum propter Te totum, atque abs Te fere totum gestum est, inaudita virtus rapiebat in admirationem sui. Videbam enim habuisse Te pueritiæ tempus extremum principium maximorum imperiorum, neque, cum assidue inter tela, ac cædes versarere, cum frigore, cum calore sæpe nimio vexabare, ullis unquam esse periculis deterritum, fractum incommodis; eundemque Te, qui toties hostium impetus pene puer fregeras, gloriamque viceras omnium Imperatorum, nunquam in victoriâ superbum, in bello crudelem fuisse intelligebam. Quæ tua verò in

pace moderatio? Nam, cum fessis, atque exhaustis diutino bello provinciis, victores communi saluti consulere vellent, victi suæ; necessariò factum est, ut ea Tibi Italiæ pars obveniret, quæ propter angustos fortasse fines non generi, non animo, non tuis certe rebus gestis par esset: neque in hâc aut temporum, aut fortunæ injuriâ quisquam Te mærentem, lamentantemque vidit. Atque illam tamen Italiæ regionem haud Te vel ideo indignam existimaveris, quòd ELYSAM *Matrem Tuam ediderit, Reginam excellenti animo, ac virtute præditam. Quâ unâ commemoratâ laude, nihil de* FARNESIIS *consilio, manuque præstantibus ve-*

teribus ejus provinciæ dominis, nihil de urbium pulcritudine, agrorum ubertate, civium ingenio, quàm ad bonas artes propensi, quàm exteris hospitales sint, nihil, inquam, attinet dicere. Una enim illa inobscurare cæteras ejus regionis laudes, Tibique, PHILIPPE DUX, *non ingratum afferre laborum, ac periculorum fructum videtur. Sed hos ipsos labores, hæc pericula, virtutes illas gravi, & copiosâ aliquâ historiâ non enarrare indignum sane est, atque ab Italicorum ingeniorum præstantiâ alienum; cum præsertim tanti Principis adventu Italiam ipsam otio, ut vera fateamur, languentem turpissimo, atque in mores abeuntem barbarorum spes*

ſit, commotam jam CAROLI *Fratris Tui Regno ſapientiſſimo, & invicto etiam Genuenſium exemplo, revocari aliquando poſſe ad optimas illas artes domi, foriſque recolendas, quarum ſtudio eluxit illa quondam, veluti divinum aliquod lumen. Equidem,* PHILIPPE DUX, *quanquam neque uſu ſatis, & ingenio parum poſſim, nolui tamen in tam abundanti rerum abs Te geſtarum materià ipſe mihi deeſſe. Itaque ſecundum hunc Commentariorum meorum de bello Italico librum conſcribere, Tibique conſcriptum jure, ac merito dicare non dubitavi; neque putavi, aut repudiaturum Te, qui res ad ſcriben-*

dum maximas adhibuiſſes, ſcriptoris patrocinium; aut, cum alii ſive ceſſarent, ſive ſcribere non auderent, ſedulitatem noſtram inutilem cuiquam, vel invidioſam fore.

Ἐξ ὧν συνιδόντι, καλλίστην παιδείαν ἡγητέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς Ἱστορίας περιγιγνομένην ἐμπειρίαν. Μόνη γὰρ αὕτη χωρὶς βλάβης ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινοὺς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος.

Πολύβιος, Ἱστορ. Βιβλ. α.

CASTRUCCII BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER SECUNDUS.

ADVENTU PHILIPPI Gallorumque in Ciſalpinam Galliam, Gagiique aucto exercitu auxiliaribus Genuenſium copiis, Auſtriaci, qui ad equitum peditumque millia erant xv. magnum in timorem perveniunt, ne, congredi tam impari numero ſi cogantur,

gantur, desperatis rebus, Italiam dimittere omnem necesse habeant. Rex autem Sardiniæ, cujus maxime res agebatur, animo valde laborabat, ut ab imminenti sese periculo eriperet. Illi erat certissimum omnia prius experiri, quàm Philippum Hispani Regis F. Neapolitani Fr. habere magnum in Italiâ imperii æmulum, & finitimum. Itaque socios suos de auxiliis Germanos, de pecuniâ Britannos adhortari per literas, nunciosque non desistit: quorum alteri Borusco, alteri domestico bello (quod Carolus Odoardus Stuartius Româ improvisè profectus, & Stuartianis in minori Britanniâ partibus excitatis incredibili animi magnitudine gerebat) implicati quòd essent, non multum adjuvabant. At ille acris animi, magnique Vir delectum nihilominus habere

bere perſeverat inclinatione temporum, ac fortunæ non deterritus: pecunias cogit: oppida firmat: quas habet numero millium vix duodeviginti copias contrahit. Locum caſtris deligit, ut diximus, naturâ loci manuque munitiſſimum. Munitiſſimas item Alexandriæ, ac Dertonæ arces progredientibus opponere Borboniis conſtituit. Scribit Sculemburgio, quoniam, disjectâ manu, pares eſſe nequeant, ad ſe ut quamprimum veniat: contractis copiis, occupatiſque regionibus, e quibus repugnare poſſint, Borboniorum tardari impetum, & temporis expectari opportunitatem poſſe.

Sculemburgius erat eo tempore ad Ripaltam, & qui jam ante ſibi timens, adjungi Regi Sardiniæ vehementer cuperet, multò celeriùs, his literis acceptis, ad eum properavit,

&c, conjunctis copiis, non longe ab eo loco, ubi Tanarus in Padum influit, ad Augustam Batienorum consedit. Lævum ipse, Rex Sardiniæ dextrum castrorum latus obtinebat: quorum erat ejusmodi situs, ut posita locis fructuosissimis omnium rerum abundarent copiâ, & fluminibus munirentur iisdem, quibus continebantur. Quocumque autem Borbonii irruerent, sive Alexandriam, sive Dertonam, quæ non multum a castris aberant, oppugnare vellent, facile erat Regi, Sculemburgioque ex tàm propinquis castris in utramque partem subsidio accurrere, atque oppugnationem repentino, si opus esset, incursu disturbare. Illi pontes in Tanaro, Padoque effecerant duos. Hos magnis operibus, ac præsidiis firmaverant. Ex his levis

vis armaturæ pedites equitesque emittebant, qui latius vagarentur, vias obsiderent, commeatus nostros, & pabulatores interciperent. His rebus transalpina auxilia expectare, & bellum in hyemem ducere cogitabant; quo tempore plures posse rem casus recipere sperabant.

Gagius, communito Gavio, quo in oppido omnem belli, ut antea dictum est, apparatum, ægrosque deponeret, ejusque oppidi arce Præfecto Laurentio Imperiali traditâ, qui eam cum Varennensi de exercitu Genuensi cohorte, & Carosium item tueretur, discedendum inde, ulteriusque sibi progrediendum existimavit. Itaque rei frumentariæ provideri, vecturas civitatibus describi, castrenses atque obsidionales machinas supportari mandat. Militum contentiones, quæ in exercitu.

citu ex tot nationibus, generibusque hominum variis conflato interdum suboriebantur, severiori coercet edicto, ut nequis sese veteranus tyroni, Hispanus Genuensi, Neapolitanove intolerantiùs miles præferret. Hortatur, ut, depositis inanibus æmulationum studiis, unâ omnes mente bello serviant; neque se in milite verborum arrogantiam, sed virtutis laudare præstantiam dicit. Vievillæum legatum commeatuum explicandorum causâ jam ante Novas missum revocat, eundem, aliquot Novis præsidio cohortibus relictis, cum parte, quam habet, copiarum explorare iter, primoque agmini præesse jubet. Ipse cum reliquo exercitu subsequitur; & secundùm Lemurem amnem iter faciens, Capriatam eodem die venit. Quò cum venisset, castra in satis amplà

plâ planicie facit, quæ uſque ad Predoſam Alexandrini agri vicum porrigebantur. Ea venit in caſtra Liguſtica Genuenſis exercitus legio. Hujus legionis Centuriones, qui Protribunorum mil. loco mererent, Cives erant ex nobilitate parato omnes animo ad quodcumque pro Reip. dignitate periculum ſubeundum. Ibi verò Gagius cognoſcit ab Rege Sardiniæ in una caſtra receptum Sculemburgium. Cui quidem ſi nihil eſſet ſpatii datum ad ſeſe cum Rege conjungendum, &, Capriatâ poſthabitâ, ſi ſtatim ab Gavio nihil moratus ad Julianum pagum rectâ Gagius contendiſſet, exiſtimabant plerique, futurum fortaſſe, ut ferme in ipſo bellum initio finiretur. Nam Sculemburgius, præoccupatis ab Gagio viis, neque facilem ad Regem acceſſum, neque

neque tutum habebat receptum, & cogebatur, ut numero, animoque inferior multo noſtris, alieniſſimo tempore, longe ab Rege Sardiniæ abductus dimicare, aut Iriam Ticinumque oppida verſus, receptum parare fugæ ſimilem. Quo in receptu, imminentibus præſertim Gagianis, & Regem Sardiniæ demorante Philippo, magna ipſi militum, atque omnium fortaſſe rerum jactura facienda erat. Simili ratione Rex Sardiniæ cum auxilio Sculemburgii nudatus, neque per ſe impari numero Philippo, Galliſque irruentibus obviam ire, neque ſuis ſe caſtris tenere, ne a multitudine noſtrorum intercluderetur, poſſet, coactus eſſet, aut tenuiſſimâ victoriæ ſpe de imperio ac ſalute uno prælio decertare, aut inſigni cum detrimento Alexandrinum & Dertonenſem agros dimit-

dimittere, & Auguſtam uſque Taurinorum profugere: quod utrumque certiſſimam perniciem afferebat ei, qui neque firmum, neque amplum haberet exercitum, eoque exercitu fortunas omnes contineri ſuas videret. Ita Sculemburgio mora Gagii, Regi Sardiniæ Sculemburgii celeritas ſalutem attulit.

Interim ex omni fere eâ regione, quæ cis Tanarum eſt, Bormiamque amnem attingit, legati ad Philippum veniunt, ſuorum qui excellens ſtudium profiteantur, polliceanturque omnia facturos quæcumque imperaverit. Imperat jumenta. Illi undique conquiſita adducunt in caſtra. Quæ res maxime fuit opportuna. Nam peſtilentia late ſerpens in Subalpinis, & per Ciſalpinam vulgata Galliam, boves ferè omnes morbo tentaverat,

atque absumpserat, adeo ut necessariis ab rebus, raris subvectionibus, laboraretur. Eâdem item de causâ, ne carne milites vescerentur pestilenti, edici placuit, ut mercatori, calonive ejusmodi pecus sine certâ cautione vendere in castris ne liceret, capitis penâ iis, qui non paruerint, constitutâ. Sed Philippus prosperis elatus rebus, & secundissimâ populorum voluntate, paulo longius procedit; castraque metari ad locum jubet, qui Sersellus appellatur, ab Alexandria longe millia passuum vii.

Gagius quoque viii. omnino dies ad Capriatam commoratus, Boscum proficiscitur, Alexandrini item agri vicum non ignobilem; & quàm proximè potest, Philippi castris castra ponit. Castrorum propinquitate invitati, & dignitate hominis admoniti

Dux

Dux Mutinensium, Gagiusque, & Brignolius-Salius Philippum conveniunt, eique de suo in Cisalpinam Galliam adventu gratulantur. Philippus item Gagiani exercitus visendi causâ, prosequentibus compluribus legatis, ducibusque, quo in numero erat Malibojus Gallicæ militiæ Magister, & Gallorum in Italiâ Imperator, nostra venit in castra. Producto exercitu per omnes adequitat ordines. Genuensium copiarum robur, atque ordinem maxime admiratur; & Brignolium-Salium summum earum Præfectum, qui aderat, intuens: est verò, inquit Brignoli, causa, cur meo nomine Reip. gratias per literas agas singularibus verbis, quòd Borbonias partes præclaro sane, & firmo exercitu juverit. Philippi aspectu fit maxima inter milites gratulatio, omnium-

que animi ad lætitiam, ardoremque pugnandi excitantur. Spes augetur victoriæ. Itaque concilium ſtatim advocatur. Quo in concilio cum deliberaretur, Alexandriam oppugnari placeret, an Dertonam, res in controverſiam deducitur.

Gagius oppugnandam Alexandriam cenſebat, neque tantum in Dertonâ captâ præſidii, quantum in Alexandriâ expugnatâ & præſidii, & opportunitatis eſſe exiſtimabat. Dertonâ captâ, quæ devia quodammodo ſit, nihil fere profici: non loco hoſtem moveri, non denique prohiberi, quin, ut ſæpe jam fecerit, liberè, atque audacter in Genuenſem uſque provinciam prædabundus excurrat, commeatuſque intercipiat, qui ex eâ ad nos provinciâ abundè ſupportantur: exercitum verò noſtrum

atu

aut diſtrahi magnâ ſubmiſsâ manu, quæ commeatus expediat, vel commeatibus impeditis rerum inopiâ neceſſariarum premi. At verò in Alexandriâ firmiſſimum noſtris ad omnem belli fortunam præſidium conſtitui; ejuſque arce expugnatâ, & commeatus explicari, & Genuenſes defendi, & hoſtem non modo cohiberi, ſed eo etiam compelli, ut ſalutem ſuam aut ancipiti prælio committat, aut fugâ petat longiſſimâ: non Caſale, Haſtamque Pompejam, Forumve Fulvii tanti eſſe, ut, amiſsâ Alexandriâ, fugientibus tutæ, victoribus difficiles poſſint videri: Dertonam ipſam Alexandrinæ arcis caſum facile conſecuturam: neque quicquam intereſſe ipſoſne Auſtriacos, Regemve Sardiniæ profligent, ſine quo Rege vigere Auſtriaci in Italiâ nequeant.

queant. Quod si necessitate, ac desperatione compulsus prælio velit decertare, tum verò intellecturum Sardiniæ Regem, quid cum Austriacis, Subalpinisque suis collati invicti Galli, atque Hispani exercitatissimi in armis, quidque Italicæ virtutis vindices Neapolitani, & Genuenses valeant; qui, ut cæteris rebus inferiores sint, multitudine certe obruere hostem possunt. Tametsi non tam hostem verendum, qui multis jam rebus, sui timoris signa miserit, quàm anni tempus: adesse enim jam, atque appropinquare Autumnum; quo tempore cum maximi accidant imbres, viæque omnes in Cisalpinâ præsertim Galliâ deterrimæ fiant, quis fatigatum pluviâ militem continenti insuper labore conficiat? Quis in tantâ proluvie aggerem extruere, tormenta promovere, arcem

arcem denique tentare audeat opere, & præsidio munitissimam; quæ Tanaro præterea non mediocri certe alluitur amne, in eâque regione sita est, ubi suffosso solo iii. in altitudinem pedum aqua abundat statim, atque effluit? Proinde, dum tranquillitas esset, dum vires integræ militum, oppugnandam esse Alexandriam, cujus tanta est opportunitas, dici ut possit, eâ in potestatem redactâ, bellum esse prope confectum. Malibojus contra, eo se minus dubitare dicebat, quin Alexandrinæ arcis oppugnatio seponenda modo esset, quòd eas res, quas Hispanorum imperator commemorasset, ipse quoque perspiceret; intelligeretque non minori, quàm lx. dierum spatio validissimam expugnari arcem posse, præsertim quam succinctam esse Regis Sardiniæ, atque Au-

stria-

ſtriacorum exercitibus videat: ſibi etiam perſuaderi non multum inde ad reliquas adminiſtrandas res ſuperfuturum temporis; ſed eâ ipsâ re admoneri, quo diligentius multo proſpiciat, ne diutinæ oppugnationis morâ implicati, cæteris noſtri rebus excludantur, neve interea hoſtes, opportunitate aliquâ datâ, confirmentur. Quid verò, inquit, proficimus, ſi in difficillimâ ſtatim oppugnatione offendimus? infectâque tandem re diſcedere cogimur? An non plerumque accidit in bello, ut parvulis ex cauſis magna repente exiſtant incommoda? Et, incommodo accepto, ſi belli initium ducatur a clade, atque ignominiâ, quo tandem milites ardore deinceps animorum, quâ fiduciâ vincendi futuros putatis? Quod fore omen reliquorum, ſi male priora proceſſerint?

rint? ac jam, ut omnia cedant ſecunda, nihil hominum, nihil fortunæ vitio peccetur, nulloſne crebris hoſtium eruptionibus, ignibuſque milites abſumi? nullos tædio laborum, periculorumque dilabi exiſtimatis? Quò verò tunc mancum jam, & debilem, hyeme adventante maximâ, adducemus exercitum? Num, Alexandriâ captâ, reliqui præterea eſt nihil, quod agendum ſit? Non Dertona ipſa recipienda? Non pacandi Inſubres? Non Mediolani arx? Non Forum expugnandum Jutuntorum? Ideone alpes ſuperavimus, ideo maximos comparavimus exercitus, eoſque tanto commeatu, & molimento contraximus, ut Philippo Gallorum Regis Genero, cui Ciſalpina omnis late Gallia non ſufficit, unum tot rebus quæratur oppidum, eoque oppido imperii ejus

amplitudo circumſcribatur? Quare, ne tantus ad maxima, ſuperbiſſimo delectu, collectus exercitus circa unius arcis mœnia conſeneſcat, omittamus Alexandriam, quæ difficilem habet, & longinquam oppugnationem; ac Dertonam potius oppugnemus, quæ neque militum noſtrorum vires difficultate oppugnationis atteret, neque diuturnitate morabitur. Quod verò ad commeatus explicandos, & Genuenſes tutandos attinet, non eſt, cur ſimus de commeatibus nimium ſolliciti, cum tantum equitatu valeamus; neque video, quare ab iis hoſtibus tantopere Genuenſes timeant, quos adventu noſtro timere vehementer, & latitare vident. His in utramque partem diſputatis, cum a Gagio nihilominus, atque ab Hiſpanis, & Genuenſibus, qui concilio intererant, acri-

acriter reſiſteretur: oppugnate, inquit, Alexandriam, ſi ita vultis, Malibojus, & id commotiore vultu, ut excandeſcere videretur: mihi quidem certum eſt, inquit, totâ hâc ab oppugnatione tamdiu abeſſe cum meis, Rex dum reſcribat. Daturum enim ſe ad Regem literas, quodque ille in hanc rem imperaviſſet, id ſe facturum pronunciaverat. Quæ oratio cum inſtituta eſſe videretur extrahendi temporis causâ, commodius multò Gagius duxit dare manus, quàm altercando, expectandoque diem ex die ducere, & bello opportuniſſimum terere tempus. Itaque ſuperavit ſententia Maliboji, etiam quòd ei Philippus acceſſerat, qui Regis Philippi patris inſtituto, ingenioque ſuo gallicis ſtudebat rebus, quòdque ad Gallos redire ſumma rerum, & conſiliorum videbatur.

Namque Hiſpanis ab Philippo Rege datum erat in mandatis diligenter, a Gallorum ſententiâ ne recederent, quorum opibus, atque auxiliis ad Italicum bellum uti ſe poſſe arbitrabatur. At Galli, qui Hiſpanorum conjunctione ſatis habebant diſtrahere in Italiam Auſtriacorum vires, ne tantum in Germaniâ valerent, non tam enixe favebant, & cupiebant Hiſpanis, quàm videri volebant; vel invidiâ, communi humanæ gentis vitio, quòd ſuæ detractum potentiæ crederent quidquid acceſſiſſet alienæ; vel timore quodam permoti, ne potentiores Hiſpani facti conſilium ſibi caperent ſeparatim, neu pacis bellique conditiones ab ſe latas contumacius abnuerent, quàm pati homines poſſent, qui omnia ad arbitrium, atque utilitatem referrent ſuam.

Con-

Concilio dimiſſo, Philippus ab Serſello, Gagius a Boſco profecti, diverſo uterque ab Alexandriâ itinere, quò primùm contendiſſe videbantur; Philippus non longe a Boſco ad Frigariolum, Gagius ad Julianum pagum, eumque locum, qui Garofolorum turris appellatur, qui locus abeſt a Dertonâ circiter millia paſſuum iii., caſtra ponunt. Mittitur Marchio Caſtellarenſis, Philippi legatus, qui ab Novis, Gavioque oppidis tormenta, reliquaſque res, ad oppugnationem quæ pertinent, iiſque in oppidis Genuâ opportunè ſubmiſſæ aſſervabantur, ad exercitum confeſtim deducendas curet. Evocatur Pincaronius Præfectus Fabrûm, qui ex noſtris prope Mutinam caſtris, ut antea cognitum eſt, miſſus ab Gagio fuerat cum hominum millibus v.. præſidio tor-

tormentis, impedimentisque illius exercitus. Atque iis Pincaronius in naves impositis, quæ Genuam mari deferrentur, ipse cum expedito agmine terrâ progressus, & impetrato ab Etruscis, qui seu vim veriti, seu nullis impliciti partibus quiescebant, transitu; & hostibus, qui ut ei Lunensem in agrum descendenti in itinere occurrerent Vectio duce properaverant, summâ vitatis celeritate, Rapallum tandem pervenerat, oppidum Genuensium in litore positum ad orientem, atque ab Genuâ circiter millia passuum xx. Atque inde evocatur, qui Dertonæ ad oppugnationem tormentis, operibusque præsit. Castra Gagii ad Garofolorum turrim, ut diximus, posita communiuntur. In ea suas transferre copias Philippus constituit. Perpetuæ fossæ, quibus om-

omnia fere castra cingantur, perducuntur, atque aquâ ex flumine derivatâ complentur. Id hoc consilio, quoniam planissimo in loco explicata necessariò, atque essent obversa ad hostem castra, ut si ea ille, Gagianis in Dertonensi oppugnatione occupatis, tentare auderet, ejusmodi difficultatibus absterreretur: Philippi autem milites, equitesque, & propugnare faciliùs, & aquari commodiùs possent. His constitutis rebus, Dux Mutinensium, Gagiusque, & Malibojus cum peditatus, & equitatus parte proficiscuntur ad castra hostium exploranda Tanarum, Padumque versus. Loci naturam, & situm perspiciunt castrorum · Salæo in itinere pago expugnato, nonnullisque exceptis, & interfectis hostibus, in quos imprudentes, & dispersos offenderant, in sua sese castra recipiunt. At

At Sardiniæ Rex Alexandriæ vehementer timebat, quòd eò nos iter habere primis diebus cognoverat, valdeque perturbabatur, ne propugnaculo imperii ſui firmiſſimo ſpoliaretur. Itaque cohortes aliquot ſubſidio in arcem ſubmittit. Præfectum per literas admonet, nihil reliqui ad defenſionem faciat: docet in eâ arce unum totius imperii ſui ab eâ parte auxilium poſitum eſſe: hortatur denique, ut fidem, & virtutem ad extremum uſque ſpiritum retineat. Ipſe tametſi totis dimicare copiis non conſtituerat, ne, ſuorum robore amiſſo, ſociis, hoſtibuſque, victus victorque opportunus ad injuriam foret, tamen educto identidem exercitu, inſtructiſque ordinibus ſeſe oſtentabat in armis; atque Alexandriam potiſſimum reſpiciebat, ut oppugnationis tempore,

ſi accidat, & præſidiariis cum ſpe imminentis ſubſidii ſtudium propugnandi accederet, & noſtris eâdem de causâ ſpes diſcederet arcis potiundæ.

Interim Genuenſes fidei, & ſociorum non obliti, Eſcerium caſtrorum Præfectum, qui rei militaris peritiſſimus habebatur, & bello Pannonico ordinem apud Germanos duxerat, cum ii. hominum millibus, qui x. millium ex fœdere numerum explerent, ad Gagium in caſtra contendere jubent. Gagius ab Juliano dextrâ progreſſus, flexuoſo magis quàm longo itinere Vighitiolum venit: qui locus eſt ultra Dertonam circiter millia paſſuum ii. Eodem, uti conſtitutum erat, tempore a Frigariolo profectus in iiſdem ad Julianum caſtris, unde Gagius diſceſſerat, Philippus

consedit, equitesque, ne longius a castris progrederentur, plurimorum dierum pabulum habere convectum jussit. Ita media erat inter duos exercitus Dertona: neque hi tam longe inter se distabant, ut alter alteri auxilium ferre non posset. Officia Philippus, & Gagius partiuntur inter se. Gagius Dertonam oppugnet; Philippus contra hostes consistat, nequa illorum possit irruptio oppugnationi moram, militibusve in opere occupatis inferre periculum.

Captâ, ut diximus, Serravallis arce, eâdemque Genuensibus ex fœdere attributâ, ad eum locum publicè ex S. C. recipiendum Brignolius-Salius profectus erat. Castronovo præterea, Iriâque, reliquisque omnibus circum Dertonam vicis, agrisque in potestatem redactis, & jam advectis

a Ca-

a Castellarensi tormentis, cum nihil esset, objectis ab eâ parte Philippi castris, a Rege Sardiniæ, Sculemburgioque timendum, cum etiam confirmatior esset, aucto nostrorum numero, & frequentior ad opera miles; propterea quod, paucis amissis, Sevius cum suis ab expugnatâ Serravalle Gagii redierat in castra; cum item recentia ab Genuensibus auxilia, & quæ cum Pincaronio iter per Etruriam fecerant, adventare prope diem copiæ dicerentur; opportunissimis rebus omnibus, & Trib. mil. militarique architecto de exercitu Hispano Jacobo Sicrio usus, homine ad usum ac disciplinam belli perito, Dertonam oppugnare Gagius instituit.

Ipsum erat oppidum in satis edito colle positum antiquitus, eoque

deducta fuisse dicitur colonia civium Romanorum, quæ Ligures, Insubresque coerceret. Eversum, deletumque multis sæculis post a Friderico Ahenobarbo ob egregiam erga Mediolanenses fidem, Mediolanenses æquam sequuti regionem ad infimum collem publicè restituerunt, ut eadem urbs diruta, restitutaque socialis utrimque fidei documentum esset. Oppido nunc insidet arx in colle sita, ubi vetus fuisse oppidum dicitur; eaque duplici opere, & loci naturâ munita, difficilem habere videtur oppugnationem. Nam & novas quasdam munitiones ex stramentis, ac virgultis aggere constratis in circuitu adjecerat Sardiniæ Rex, & ipsa habet arx adscensum undique, præterquam a collibus, arduum. Quá enim parte in orientem spectat, colles sunt pari fere altitudinis fastigio, qui

qui ab Apennino initium ducunt, paulatimque ad planitiem redeunt, quæ est a ſeptemtrionibus propter viam Mediolanenſem, in eâque planitie ſub ipſis collium radicibus opera Borbonii ſua inſtituerant; quæ quidem opera non longius aberant ab oppido, quàm quo adjici jaculum poſſet. Tametſi autem ex arce, atque ex propugnaculo portæ, quæ appellatur Iria, omni telorum, igniumque miſſilium genere noſtri fatigarentur, opus perfecerant tamen; conſtitutiſque tormentis vii. muri partem eam, quæ a portâ Iriâ ad mœnium angulum inter ſeptemtriones, atque ortum ſolis pertingit, labefactare cœperant. Quo malo perterriti oppidani, cum ſeſe in arcem præſidiarii omnes recepiſſent, celeriter mittunt, qui urbem Gagio dedant, ſeſe-

ſeſeque imperata facturos ex auctoritate decurionum polliceantur.

Receptum oppidum, perductis ſtatim operibus, Borbonii circumvallant, iiſque colles etiam occupant, quos eſſe ad orientem diximus. Noſtris, qui in opere verſabantur, magnus inceſſerat terror jaculorum, quæ ſine ullâ intermiſſione ex arcis muro a Subalpinis adigebantur. Ad hos repellendos magno uſui fuerunt Corſi l. de exercitu Genuenſi, qui tam audacter, fortiterque ſuccedebant, ut conſiſtendi illis in muro poteſtas omnino non fieret. Itaque perfectis operibus, collocatiſque tormenris ad xii. kal. Sept. oppugnari undique arx cœpta eſt vehementiſſime; tantaque erat telorum vis, & jactarum copia ollarum, ut nullus in arce locus a ſtrage, incendioque defenderetur.

retur. Non tamen deerat negotio Præfectus arcis. Quæ enim deesse ad munitionem videbantur, perfici statim, quæ convulsa, ac semiruta erant ex vi tormentorum, reconcinnari imperabat. Excubias ipse, ac vigilias adhortans, increpans circuibat. Eruptione, cum paratissimus esset a præsidiariis, eaque multum in disturbandis nostris operibus proficere posset, pugnare noluit militibus suis vel parcens, vel diffidens. At Rex Sardiniæ inani simulatione sese ostentare videbatur, quasi laboranti subsidium arci laturus. Nam, cum partem copiarum suarum Tanarum transire, propiusque Dertonam accedere jussisset, repente, appropinquante primo Maliboji agmine, receptui cecinerat, suosque omnes citra Tanarum vitabundus eduxerat. Erat gravior in

dies

dies, atque aſperior oppugnatio. Luculentam ex noſtris plagam, dum murum ſubit incautiùs, Turrius acceperat Marchio Campoſanctenſis, & Hiſpanorum legatus. Complures etiam illorum vulnerabantur, atque interficiebantur. Exteriores arcis munitiones, quas ſtramentis, virgultiſque conſtratas demonſtravimus, injectum, aut dilapſum forte ignem cum facile comprehendiſſent, omnes conflagraverant, ardebatque etiam ingens lignorum ſtrues, quæ erat in arce ad obſidionis tempus reſervata; neque interim tormenta ceſſabant, omniaque erant cædis, incendiorum, ruinarum plena, adeo ut obſequium deſperatione exuentes milites præſidiarii, non modo acerbiùs ferrent reliquos labores, ſed penè etiam ſeditione factâ, de deditione, ut tandem ageretur, flagi-

flagitarent. Quos Præfectus blando sermone appellans, non posse edocet sine maximo rei militaris flagitio tam paucis diebus, firmissimæ arcis fieri deditionem: hujus rei totius rationem atque exitum uni sibi esse curæ debere, cujus hæc omnia fidei commissa sint: bonum ipsi animum haberent, atque, ut fortes milites decet, unam respicerent dignitatem, cætera ducibus, & fortunæ permitterent. Confirmatis militibus, & restinctis incendiis præsentis deditionis spes sublata esse videbatur. Sed cum reliquis deinceps diebus acti essent a nostris cuniculi ad arcem duo, opusque in occulto perfectum, quo ad primas jam accedere munitiones, ipsamque fossam sine periculo licebat, omniaque ad superandum vallum, murumque instruerentur, eique negotio

gotio qui primâ vigiliâ præessent Comes Ceciliensis Genuensium copiarum legatus, aliique duces, & Felix imprimis Balbus Protrib. mil. e legione Ligustica, præstans animo, & nobilitate adolescens, nominatim essent delecti: subito iii. non. Sept. Præfectus arcis, signo dato, colloquium petit. Colloquendi factâ potestate, Trib. mil. de exercitu Subalpinorum Ferrerius Marchionis Ormæensis F. ejus qui apud Regem Sardiniæ gratiâ, atque auctoritate valuit plurimùm, ex arce mittitur. Cœnobium erat sodalium Cappuccinorum non longe ab arce intra oppidi mœnia. Is locus ad colloquium deligitur. Quò cum ventum esset ab utráque parte, ipseque cum adesset Gagius, qui ex suis ad Vighitiolum castris hâc de re certior factus eodem vene-

venerat, loquitur Ferrerius: Non esse quidem aut arcem adeo subrutam, aut animos ita perculsos præsidiariorum, ut plures adhuc dies tolerari nequeat oppugnatio: sed Præfectum commotum maximè misericordiâ militum suorum, quos interficiendos videat, si nimium pertinaciter in defensione perseveret, a deditione non abhorrere: id autem postulare, ut mittere ad Regem Sardiniæ sibi liceat, utque interea sint induciæ, dum ab illo rediri possit: non posse, ni id sit factum, fieri deditionem; propterea quod Præfecto mandatum sit a Rege severius, ad extrema ut prius descendat, quàm arcem dedat. Ubi id a Gagio negatum, & statim, si vellent, de conditionibus agere deditionis concessum est; quòd omnis erat odiosa

procraſtinatio, ut inimica victoriæ, ac tempori rerum gerendarum; internunciis ultro citroque miſſis, & paucis cum eſſet in utramque partem verbis diſputatum, res huc ſub noctem deducta tandem eſt, ut Gagio arx extemplo traderetur, perfugæ redderentur; ut tympana, ut ſigna, & ſarcinarum partem efferundi ex arce præſidiariis poteſtas eſſet: præſidiarii arma omnes in ipſo egreſſu ad vallum ponerent: ſignifer, centurio, trib. mil., reliquique duces ne ponerent, cautum eſt: præſidiarii milites, duceſve eorum Iriam ſtatim deducerentur, ibique dimiſſi, Auguſtam Taurinorum rectâ contenderent; neve eorum cuique militi, ducive in exercitu, aut in præſidiis eſſe liceret, quo in exercitu, quibuſve in præſidiis adverſus Borbonios, eorumve

ſocios

ſocios bellum gereretur, fraudique iiſdem eſſet, ſi fuiſſent. His conditionibus tradita Hiſpanis eſt arx Dertonenſis, quæ neque oppugnari vehementius, neque diligentius defendi potuit; nemoque erit, opinor, rei militaris peritus, qui citius, quàm oportuerit, factam eſſe deditionem dicat, cum ſciat, tantam fuiſſe hujuſce oppugnationis vim, ut diebus minus xiv. a quâ die oppugnari cœpta eſt, ollarum millia incendiariarum xi. in arcem conjecta fuerint, telorumque adacta millia circiter lxx.

Interea dum oppugnabatur Dertona, Philippus, duceſque Borboniorum primi de reliquis rebus conſultabant. Namque hoſtes tanto etiam ſub oculis accepto detrimento, ſuis ſe tamen caſtris tenere adhuc velle, & longius illinc diſcedere vehementius

tius etiam vereri videbantur, quàm ipſius Dertonæ jacturam. Quod fore prævidebat Gagius, idque ipſum conſilia noſtra tardabat; implicatique hærere videbamur, quò nos tandem expugnatâ Dertonâ, verteremus. Nam & Alexandriam oppugnare iiſdem de cauſis, quæ ſupra ſunt demonſtratæ, longum atque impeditum videbatur; & ad hoſtem proficiſci duobus ſubnixum exercitibus, quique loco tam munito atque opportuno caſtra haberet, temerarium, & periculoſum erat. Itaque ejus imprimis rationem habendam eſſe Gagius cenſebat, ut hoſtium copiæ aut e ſuis latibulis elicerentur, aut diſtraherentur. Atque id, inquit, difficile non videtur, cum numero ſuperiores tantum ſimus, ut pluribus locis, rebuſque pares eſſe queamus. Plura igitur adire loca, eorumque

alias

alias tentare provincias opportet. Tantum enim imperii, atque exiſtimationis ſuæ diſcrimen aut hoſtes eliciet ad pugnam, in quâ abducti illi a munitionibus, ripiſque fluminum impari nobiſcum conditione decertabunt; aut ad ſuis ferendum auxilium diſtrahet, & diſtractos, paucoſque adverſus plures, & præſtantiores nullum certe flumen, nulla munitio defendet. Hoc probato conſilio, & ne efferretur, cum perpaucis communicato, Vievillæum legatum mitti placuit, qui cum viii. hominum millibus, tormentiſque aliquot caſtrenſibus Placentiam, Parmam, Bobiumque verſus ſtatim proficiſceretur, in eaque invaderet loca. Sed Philippus, expugnatâ, ut diximus, Dertonâ, equo invectus in oppidum ex paſſim diſjectis, deuſtiſque munitionibus quan-

tâ

tâ vi res essent administratæ, cum judicasset, Gagium pro ejus merito, ejusque milites collaudavit: ipsum, qui Regis Sardiniæ jussu arcem defenderat, Theodorum Phalettum Equitem verbis est prosequutus honorificentissimis, cui non animum in acerrimâ oppugnatione, non fidem erga Regem suum defuisse dixit: Dertonenses autem bono esse animo jussit, eosque mitissimè appellavit, quo minore essent timore. Illi obviam ei gratulantes exierant universi, & perspectâ Hominis indulgentiâ in victos, imperii commutationem adeo non querebantur, ut Philippo viso, obliti malorum viderentur, quæ plerumque sequi oppugnationes consueverunt. Ipse cohortibus Hispanis iv., unâque Gallicâ cum Leertio Mierio, qui præesset, præsidio Dertonæ relictis, in

in ſua ſe caſtra eodem die recepit.

Gagius ab Rege Hiſpaniæ aureo nuper vellere donatus, quod inſigne eſt ſummi apud Hiſpanos honoris, ad Caſtrum cum exercitu novum progreditur, cujus caſtelli mœnia amnis Iria præterlabitur, caſtraque metatus, xv. ibi ipſos moratur dies. Id quod haud ſcio, an recte factum fuerit, cum, præcipitante belli tempore, celeritate maximè opus erat. Sed iiſdem diebus Sanctacrucium Morillii Comitem, & Tarraconenſis alæ Præfectum, quâ in alâ Caſtruccius Bonamicus harum Scriptor rerum, equo merere cœpit, cum delectâ manu, quæ appellabatur Caſtulonenſis, turmiſque aliquot equitum, & tormentis caſtrenſibus iv. proficiſci, eundemque, cum ad Stratelliam pervenerit, ſubſiſtere, & non longe ab

eo loco in Pado pontem efficere jubet. Pontes item alii aliis in locis institui dicuntur. Exciduntur eâ de causâ longe lateque arbores, & convehuntur: conquiruntur undique naves. Increbrescit quotidie rumor, meditari Gagium transducere Padum exercitum, locaque trans flumen, & præsidia hostium adoriri. Expugnatur ab nostris Pluviera, quem illi locum cis Tanarum munierant, firmoque præsidio tenebant. Quibus rebus hostes perterriti, cum unâ ex parte ad occupandam Placentiam, Parmamque profectum Vievillæum legatum, alterâ pontes in Pado fieri audirent, cum transpadanæ regioni timerent, nostros autem, expugnatâ Pluvierâ, propius accedere perspicerent, magnopere perturbabantur, neque satis certum habebant, cui potissi-

tissimum rei occurrerent. Itaque suis se castris fiduciâ loci continebant, &, quo tutiores essent, unum in Pado pontem, unum item in Tanaro reliquerant, reliquos interruperant; & nihilo tamen secius per eos dies Mantuæ subsidio, eique circum regioni cohortes vi. emiserant, expectabantque ancipiti curâ distracti, dum aliquid nostri certius conarentur.

Interim Vievillæus legatus Placentiæ appropinquabat, quæ dc. non longe a Pado passus in campis posita æquissimis arcem habet non admodum probè munitam. Hujus urbis, itemque Parmæ imperium, atque hæreditas, agnationis lege, venire dicebatur ad Elysam Farnesiam Hispaniæ Reginam, quæ reliqua erat una ex eâ familiâ, quæ iis in civitatibus regnum multos annos obti-

nuerat. Tunc ex Vormacienſi, ut diximus, fœdere ab Rege Sardiniæ poſſidebatur. Nihilominus Placentini ſive deſiderio veteris dominationis, ſive odio præſentis, Borboniis partibus ſtudebant. Ii, qui in primo Vievillæi agmine ibant, Placentiam, eamque ad partem improvisò accedunt, quâ vergit urbs ad ſeptemtriones, & fons eſt Auguſti vetuſtiſſimus, qui magnâ aquæ vi in Padum illabens portum efficit opportunum. Scalis admotis muros tranſcendunt, effractâque portâ, primo urbem impetu invadunt; neque quidquam propius eſt factum, quàm ut prædæ ſtudio a Borboniis militibus amiciſſimorum hominum oppidum eveſtigio diriperetur: nihil adeo milites inania juvant partium ſtudia. Sed legatus in tempore adveniens militum licen-

licentiam auctoritate, minisque compressit. At Subalpini, quos numero ad dcc. præsidii causâ eò miserat Sardiniæ Rex, cum nonnulli in ipso tumultu excepti ab nostris essent, reliqui fere omnes in arcem confugiunt. Primò confirmant se, & colligunt, tormentisque prolatis conantur arcem defendere: postea verò ubi potissimum ab eâ parte, quæ spectat in meridiem, juxtaque portam, quæ a Raymundi Fano appellatur, extrui aggerem, tela, ignesque accidere creberrimos, murumque arcis labefactari, & nostros ad vallum usque sibi aditum operibus patefecisse vident, fractis jam animis, & desperatis omnibus auxiliis, colloquium petunt, & se, atque arcem Vievillæo dedere coguntur. Quo facto Subalpini milites præsidiarii fermè omnes

nes ſacramentum apud Hiſpanos, & Neapolitanos dicunt.

Receptâ Vievillæus Placentiâ, nihil moratus Parmam contendit; eoque item oppido, ſecundâ oppidanorum voluntate, ſine ullâ contentione potitur, propterea quod Auſtriaci milites dccc., qui ibi erant præſidio, Placentinæ arcis caſu cognito, ſub adventum noſtrorum oppido exceſſerant, ſtatimque Mirandulam profugerant. Quibus rebus geſtis, & Bobienſi item agro pacato, redit in caſtra Vievillæus magnâ felicitatis opinione, fitque ingens inter milites, vulgoque totâ Italiâ inter eos gratulatio, qui, nulla quaſi a Borboniis ſervitus impenderet, liberam, ejectis Auſtriacis, & florentem Italiam fore dictitabant, & victores venire Borbonios lætabantur. Quâ in lætitiâ unus

unùs mærebat Gagius, propterea quod ſecundis tot rebus nondum conſequi poterat, quod ſibi erat propoſitum maximè, ut ad ſuarum rerum periculum hoſtes aut abſtraheret, aut diduceret. Nam tametſi Sculemburgius, cognitis iis rebus, quæ erant Placentiæ, Parmæ, ac Bobienſi in agro geſtæ, Pertuſatum miſerat, qui cum cohortibus, turmiſque aliquot equitum dexteram Padi ripam aſſervaret, necubi effecto ponte noſtri copias tranſducerent; non tamen ipſe ab Auguſtâ Batienorum, Regeque Sardiniæ diſceſſerat. Et nihilominus non deſperans Gagius, huc aliquando deſcenſurum Sculemburgium, ipſe, cum ſe ad Caſtrum Philippus novum contuliſſet, omnem ferme exercitum ſuum Iriam ducit, quæ eſt cis Padum, non vici inſtar, ſed urbis,

bis, atque abeſt a Caſtronovo circiter millia paſſuum ii. Eò cum veniſſet, eâdem uſus ſimulatione itineris pontem, quem non longe a Stratelliâ fieri imperaverat, ut antea dictum eſt, properari, & perfici jubet. Perfectum munitionibus maximis, adductiſque tormentis communit, firmumque collocat eam ad partem pontis, quæ converſa erat ad hoſtem, præſidium Hiſpanorum Pyrochitrophorûm, & Genuenſium militum, quibus Protrib. mil. Joannes Carolus Pallavicinus præerat; eodemque tempore, quo Philippus Marchionem Caſtellarenſem cum legionibus Parmenſi, & eâ, quæ Flandria appellatur, Parmam, Placentiamque cum imperio miſerat, qui earum civitatum præſidia tueretur; quibus ex præſidiis, quos ibi Vievillæus reliquerat,

rat, milites deducebantur, & cum iis copiis ab eâ, quantum posset, parte contra hostem progrederetur, ipse Vievillæum cum aliquot hominum millibus ire Ticinum jubet.

Ticini erant præsidii causâ dc. ex Croatiâ velites. Præterea exploratores renunciaverant, nullos fere esse portis custodes, nullas agi noctu vigilias, languidos interdiu, & infrequentes versari velites in muro, ipsum oppidi murum locis nonnullis vitium fecisse. Quibus rebus cognitis Vievillæus Æmiliam ingressus viam, deque eâ declinans ad sinistram, effecto, ut diximus, non longe a Stratelliâ ponte transducit exercitum, cum transire illum Austriaci magis ægre ferrent, quàm obsistere auderent; & vitato Padi, & Ticini confluente, multo commodiore, atque

occultiore itinere progressus, præmisso cum levis armaturæ peditibus cc. Flobertio militari architecto de exercitu Hispano, qui aditum ad urbem tentaret, siqua hostibus inopinantibus, posset irrumpi, ipse cum reliquis copiis subsequitur, in noctemque conjectus, cum non longe abesset ab oppido, idoneum nactus locum, ibi consedit, ignesque fieri prohibuit, nequa sui adventus procul significatio fieret. Flobertius nocte intempestâ silentio accesserat ad portam, quæ occurrit Cremonâ venientibus, eamque contra, atque exploratores ad legatum detulerant, custoditam offendit. Nam, quod erat nostris incognitum, mille & quingenti Austriaci milites legionarii ab Sculemburgio submissi, eâ nocte in urbem intraverant, erantque propter hostium

ſtium propinquitatem, & ſuorum auctum numerum in cuſtodiendâ urbe paulo attentiores. Itaque vigiles, portæque cuſtodes mature ſentiunt, &, clamore ſublato, jacula conjiciunt; neque tamen, quid rei ſit, explorant, aut cavent incredibili ſocordiâ. At Hiſpani pedites, ubi præter opinionem, quos arctiſſimo ſomno oppreſſos languere crediderant, vigilare, & propugnare vident (ut improviſis homines rebus facile exterrentur) primo vehementer perturbantur, deinde terga ſubito vertunt, & fugere contendunt. Fugientes increpat Flobertius, quidnam vererentur? paucos eſſe intus velites, non, quamvis ſenſerint, auſuros prorumpere: ſimul ducentos a portâ paſſus ſubſiſtere in ipſâ viâ jubet, dum paululum digreſſus ad mœnia accedit ipſe ſpeculandi

causâ. Ille omnia circumſpectans animadvertit, muri partem quamdam exeſam vetuſtate corruere, eminentibuſque ex ruinâ ſaxis non difficilem dare ingredientibus adſcenſum. Hâc explorata re accurrit ad ſuos; quid viderit, & quid fieri velit, oſtendit; dubitantes confirmat, prædam oſtentat. Quibus rebus invitati pedites eundem regreſſi ſequuntur ducem itineris, qui erat agminis, occultatique foſsâ, & ſubnubilâ nocte ad locum pergunt. Ibi Flobertius ipſe, cæteris audaciam ut adderet, ſaxis nixus eminentibus, primus murum aſcendit; inde, traditis per manus armis, alii alios exceptantes, aſcendunt omnes, perque aggerem progreſſi munitionis, orbe facto in ſtationem irrumpunt, quæ erat ad portam collocata, ipſamque, cuſtodibus obtruncatis, portam refrin-

fringunt. Mittit confestim Flobertius, qui rem gestam Vievillæo nunciet. Vievillæus, qui longiore morâ distentus, spe metuque æstuabat, statim cum nuntio proficiscitur. Interea ex clamore, fremituque concursantium totâ urbe rumor percrebuit, expugnari oppidum, venisse hostes. Quo in tumultu dum oppidani semisomnes stupent, Austriaci milites, arreptis armis, procedunt in medium, & viis atque angiportis occupatis, Flobertianos repellere conantur. Committitur prælium, longiusque consultò a Flobertio cedendo, resistendoque producitur. Ecce autem, pugnantibus utrisque acriter, atque albente jam cœlo, Vievillæus legatus omnibus copiis urbem ingreditur. Tum verò Austriaci novitate rei, & multitudine nostrorum commoti, perterritique repugnare

re diutius non potuerunt, atque in fugam conjecti, nonnullis amissis, in arcem dcccc. confugiunt. Reliqui sese oppido foras Alexandrinâ portâ proripiunt, Ticinumque amnem lapideo ponte transgressi, qui pons oppidum contingit, ad suos sese incolumes recipiunt. Postridie, qui in arcem confugerant, se, suaque omnia sine morâ Vievillæo dediderunt.

Gagius semper, ut videbatur, spectans, si tot diversis itineribus hostium copias diducere posset, per causam submittendi Vievillæo auxilii Silvam castrorum Præfectum cum cohortibus vii. & duabus equitum, totidemque Draconum alis Ticinum statim contendere jubet. Eò etiam confluunt deducti Parmâ Placentiâque milites, quorum in locum missas cum Castellarensi legiones duas demonstravimus,

vimus. Eodem ipſe cum univerſo exercitu Gagius imminere, & cogitare dicitur. Dies palam dicitur, quâ die caſtra moveantur. Vievillæus, capto Ticino, latius cum equitatu vagatur, maximumque toti provinciæ terrorem infert. Trepidatur Mediolani, ſic ut civitas ipſa, miſſis ad Vievillæum legatis, de deditione agat. Hoc ſtatim per exploratores defertur ad hoſtem. Sculemburgius his omnibus rebus invitatus, cum neque tantum ſine gravi causâ convenire Ticinum copiarum, neque iter tam longe avertiſſe ab hoſte Gagium arbitraretur, Mediolano timens ab Rege Sardiniæ diſcedendum ſibi eſſe ſtatuit, retinenteque Rege, negat enimvero ferendum eſſe, ut, ſedente ſe, omni Regina Ungariæ in Italiâ imperio dejiciatur: Mediolanum hoſtes non obſcu-

ſcure petere: arcem illam neque ſatis munitam eſſe, neque paratam ab defenſoribus. Itaque vel ad ſpeciem exercitus, vel ponti, locoque præſidio cohortibus ad Auguſtam Batienorum relictis ii. ipſe cum reliquis copiis Padum tranſgreſſus per Laumellinum agrum omni incitatus ſtudio Mediolanum ferebatur, ut arcem, & tranſpadanam illam omnem regionem tueretur, & ſi deprehenſos in itinere Borbonios opprimendi daretur occaſio, facultatem ne prætermitteret,

Gagius lætanti jam animo, & ſpe optimâ confirmatus, quòd perinde, ut in concilio pronunciaverat, tandem erant hoſtes diducti, quâ die profectum Sculemburgium cognovit, eâ die caſtra movet; is dies erat ad v. kal. Octob., & non Ticinum, Mediolanumque verſus, uti omnium

erat

erat ſermo, proficiſcitur, ſed repente quaſi commutato conſilio, revocatis etiam, quas Ticinum ſubmiſerat, cohortibus, equitumque alis, & præſidio ponti, quem in Pado fecerat, Ticinoque, Iriæque oppidis, quantum ſatis eſſe viſum eſt, relicto, ipſe, copiis reliquis omnibus contractis, cum adveſperaſceret, regredi Dertonam verſus cœpit, Iriamque amnem, ponte minus v. horis facto, tranſgreſſus, eâ celeritate xv. circiter millium noctuabundus viam proceſſit, ut, cum luceſceret, ad Tanarum e regione Auguſtæ Batienorum perveniret. Eò etiam tranſgreſſi flumen e regione Rivaronis, ac Montis caſtelli, ſicuti inter eos pridie convenerat, diverſo ſub lucem item confecto itinere, Philippus, & Malibojus, dato ſigno, concurrunt.

Oritur Tanarus ex Apennino, quà proxime pertinet ad Alpes maritimas, torrentibuſque auctus xii. tamen neque eâ eſt altitudine, neque rapiditate aquæ quin pluribus locis vado tranſiri queat; præſertim ſudum ſi diutius fuerit, ut tum accidit: atque ubi Pado appropinquat, in quem influit, Alexandriam alluit, & non longe a Monte caſtello, atque Auguſtâ Batienorum labitur, quæ inter loca, Subalpini atque Auſtriaci caſtra fecerant. Caſtra erant, ut demonſtratum ſæpe eſt, naturâ, atque opere munitiſſima. Alexandria, Forumque Fulvii erant oppida a tergo utroque in latere. Siniſtrâ erat Padus, dextrâ Tanarus, atque ubi ſe amnis ipſe Tanarus ad angulum inflexerat, ante frontem caſtrorum fluebat, in eoque amne pons, atque ad capita pon-

pontis, & ſecundum fluminis ripas perpetuæ fere ſtationes, & munitiones erant. Præterea rubis, ſentibuſque interjectis viæ impeditæ, congeſtiſque ſaxis, & crebris arboribus ſuccifis, atque inflexis aditus præcluſi omnes, ut eò penetrari ſingulari etiam homini difficillimum videretur poſſe, idque ita recte videbatur, ut, cum adventus Borboniorum Regi Sardiniæ nunciaretur, aliquandiu fides fieri non poſſet: tantam habebat loci fiduciam, ſperabatque, ſi tam arduum Borbonii facinus auderent, aut tandiu repugnare facile poſſe, dum, cognito hoſtium adventu, Sculemburgius regrederetur, aut temeritatis ipſos præſentem daturos pœnam, cum loco iniquo, atque in ipſo flumine dimicare cogerentur. Quibus difficultatibus non frangebantur animi

Borboniorum, ſed incitabantur, quo celerius, vadis repertis, flumen tranſirent, opprimerentque Subalpinos diſceſſu Auſtriacorum relictos a firmiſſimo robore veteranorum militum. Itaque, triplici inſtructâ acie, hoſtibus, Tanaroque appropinquabant. Nocturnum erat iter, multiſque anfractibus devium. Conſilium imperatorum ne efferretur, perpauci tenebant legati. Perpauci item erant itineris duces, hique ipſi eadem conſilii ignoratione non omnino locum noverant, quem peterent. Ignari autem milites, quò ducerentur, partim properabant, partim morabantur, & tormenta ad prælium neceſſaria ab iis tardius adminiſtrabantur, qui ei negotio præerant, & quæ tormentis præſidio erant Belgarum Prætorianorum cohortes duæ lentius ſubſequeban-

bantur. At Gagius, qui dextro cornu cum Mutinensium unà Duce præerat, jam cum ortâ luce ad Tanarum, ut diximus, pervenisset, neque dum ob difficultates, quæ supra sunt demonstratæ, reliquæ essent copiæ consecutæ, eas, quòd res in celeritate posita esse videbatur, non putavit expectandas; atque ad Subalpinos, qui adversam confertissimo equitatu ripam obtinebant, dextram intendens, simul proximos respiciens equites regios: Habetis, inquit, Equites, eundem in conspectu hostem, quem Composanctensi prælio fudistis: eandem vos ad Tanarum præstate virtutem, quam ipso me duce ad Scultennam præstitistis: jam fugam ille circumspectans, impetum certe vestrum non feret. Hæc quam brevissime potuit eloquutus, equo admisso,

ſo, in medium irruit flumen. Illum primò equites regii ſtatim ſequuntur, equitatus noſtri pars ferociſſima, atque hos pedites circiter mille: aliæ poſt aliquantò cohortes, equitumque turmæ conveniunt: poſtremò dextera omnis pars reliqua, quæ ignorantiâ loci deerraverat, a Silvâ caſtrorum Præfecto, qui partem itineris noverat, revocata, flumen jam ingrediebatur; & non longo ab eâ intervallo paulò ſupra, quàm Tanarus, & Padus confluant, Eſcerius cum ii. millibus partim Neapolitanorum, partim Genuenſium, quorum Genuenſium, in eo prælio virtus ipſis admirationi fuit veteranis, Tanarum ſe transjecerat eo conſilio, ut Auſtriacorum in Pado pontem occuparet, eoſque tranſitu prohiberet.

Jam Gagius apprehenderat ripas, hoſtibuſque ſubmotis, magnam ubique

que cladem, majoremque multò terrorem intulerat, eodemque tempore ab ſiniſtro cornu in dextram hoſtium partem Philippus, & Malibojus, &, qui mediam aciem ducebat, Aramburus legatus in mediam item illorum aciem, flumen tranſgreſſi, impetum facere cœperunt. Quâ in re admodum fuit Borboniorum virtus laudanda. Nam, cum ſolo ex aquâ capite extarent, eâ celeritate, audaciâque ierunt, ut plerique ex hoſtibus, aut ſubito, uti noctu conquieverant, opprimerentur in tabernaculis, aut impedimentis ſarciniſque relictis, turpiter profugerent; iique ipſi, quibus animus fuiſſet ad reſiſtendum, vitamque, quoquo modo ſe res haberet, ferro reddendam, tamen reliquorum fugâ abrepti pellerentur, ripas munitioneſque dimitterent, in-

que

que locis consistere superioribus non auderent. Quod verò plus erant spatii in latitudinem complexi castris, quàm quantùm copiis explere suis possent, quodque pluribus nostri locis irrumpebant, idcirco ipsi necessario diducebantur ac laxabantur; & diductis cohortibus, laxatisque manipulis neque erant, si repugnarent ad excipiendum impetum nostrorum idonei, neque, si se reciperent, unum habebant omnes receptum, cum diversi fugerent, & pars Alexandriam, Forum pars Fulvii peteret. Ipsorum autem equitatus, ut peditum suorum receptui, si posset, consuleret, non longe ab Augustâ Batienorum leniter acclivi loco, confertisque turmis constiterat, & primo emissis jaculis, deinde, gladiis districtis, nostros, qui ab dextero cornu succedebant, distinere

nere conabantur. At equites regii, quos flumen transisse primos dixeramus, indignantes, quòd conspectum suum subalpini equites ferre possent, emissis & ipsi jaculis ad gladios redierant, tantâque vi procurrerant, ut eorum nemo consisteret, universique terga verterent, atque angusto per colles, saltusque itinere, incitatis equis, fugere perseverarent. Tum verò, pulso equitatu, omnis Sardiniæ Regis exercitus, qui jam inclinaverat, tumultuosiùs agi, dissiparique cœpit. Dissipatos, fugientesque Alexandriæ, Forique Fulvii arces vix tandem protegunt. Augustam Batienorum, quam propter loci opportunitatem tueri paulisper poterant, tantum ut receptum adjuvarent suorum, indefensam relinquunt. Nonnullæ cohortes integræ, ne tentatâ quidem defensionis spe,

abjectis armis dediderunt ſeſe; adeoque erant omnium fracti animi, atque perculſi, ut nemo eſſet tam fortis, qui de reſiſtendo cogitaret. Compluribus ſuffoſſis, & captis equis, illatiſque vulneribus, equites, peditesſque illorum, aut curſu exanimati proſternebantur in viâ, aut fugientes obterebantur a ſuis, concidebantur a noſtris; coacervatiſque hominibus, & jumentis, omnia longè latèque tumultus obtinebat, pavor, cædes. Ipſe in fugâ poſtremus, atque in periculo princeps, Sardiniæ Rex, ubî (quòd in periculo ſummo obſequium non recipit timor) cohortationes, atque imperia negligi ſua videt, paucis equitibus, Filioque comitatus, magni animi ingeniique Adoleſcente, ad Forum Fulvii protinus, equo citato, contendit: atque ibi pauliſper commoratus, dum colle-

collectum ex fugâ peditatum ſub ipſis oppidi mœnibus conſiſtere, & celeritatem cohibere inſequentium jubet, nocturno ipſe itinere non intermiſſo, Caſale venit, eòque diſſipatas convenire copias, caſtraque ad oppidum transferri imperavit.

At Sculemburgium properantem Mediolano ferre ſubſidium, cum jam aliquot in eam arcem cohortes ſubmiſiſſet, crebri ſunt ab Rege Sardiniæ in itinere nuncii conſequuti, adeſſe omnibus copiis Borbonios, Tanarumque tranſire. Quibus ille nunciis incitatus, regredi feſtinavit, neque tamen ſatis maturè advenit; propterea quod, fugatis ii. ſuis ad Auguſtam Batienorum cohortibus, de quibus ſupra dictum eſt, pontem, quem ipſe in Pado fecerat, munitionemque Eſcerius præoccupaverat, Au-

ſtriacoſque, & eos, qui per pontem ſeſe raptim recipiebant, & eos, qui cum Sculemburgio ad fluminis ripam adverſam ſero pervenerant, allatis tormentis duobus, telis jaculiſque inſectabatur; & deterruerat etiam, quominus lintres, quibus efficiebatur pons, recuperarent illi, aut id, quod facere jam cœperant, incendio corrumperent. Deſperato Sculemburgius tranſitu, incendioque navium, &, cum reſpexiſſet, conſpicatus in alterâ Padi parte effusè fugere Subalpinos, eorum accuſans ignaviam, quòd ne primum quidem noſtrorum impetum ex loco ſuperiore tuliſſent, & ſe a Gagio deluſum fremens, ſecundum ire flumen perrexit, atque opportuno loco e regione Caſalis oppidi caſtra fecit, ſic ut ſuæ cum exercitu Regis Sardiniæ copiæ, facto ponte, conjungerentur.

Fu-

Fuſis, fugatiſque hoſtibus, Philippus, eorumque caſtris, atque impedimentis ferme omnibus potitus, in iiſdem ipſis caſtris concilium ſtatim advocat: & Gagius quidem utendum fortunæ beneficio, nullum victis ſpatium dandum cenſebat. Agitare fugam milites eorum, deditionem populares; omnia repentino terrore proſtrata jacere. Quocirca inſtandum perterritis, inermibus, fugientibus; neque arduum quicquam exiſtimandum victoribus, iiſque militibus, quos nulla flumina, nullæ unquam munitiones, aut difficultates tardaverint, nunquam, infectâ re, arma poſuerint. Contra ea Malibojus, & ſatis ad gloriam, atque ad utilitatem profectum eo prælio, neque ultra, quàm ſatis eſſet, temerè audendum dicebat: multorum mil-

millium iter noctu confectum, trajectum Tanarum, propulsos hostes, castra occupata, atque horis hæc acta omnia minus duodecim: quare tam defatigatis militibus parcendum esse, ne consumptis viribus animum in victoriâ ipsâ despondere cogantur. Fortunæ verò quatenus credendum? quoties esse perculsos insequentes a fugientibus? quoties victis cessisse victores? multa quidem in bello existere improvisa propter ignorationem maximè locorum, ignorationem hostium. Subesse arces non tam manu, quàm naturâ munitissimas, itinerum angustias, persequi quæ fugientes prohibeant: denique hostem subesse, cujus in ipsâ fugâ consilium aliquod callidius ne lateat, magis verendum, quàm triumphandum, quòd in pugnâ perterritus fugerit; cum præsertim inco-

incolumi adhuc exercitu, atque integris Auſtriacorum auxiliis non fugiſſe, ſed locum belli gerendi mutaſſe videatur. Proinde etiam, atque etiam conſiderarent, quò progrederentur, ne inconſultè progreſſis gravius etiam ex commutatione rerum, quàm ſi nunquam vicerint, dolere contingat.

Hæc valuit ſententia, fruſtra quanquam ei refragaretur Gagius; ſæpe, ut dicebatur, querens, ad eorum ſibi eſſe bellandum voluntatem, qui victoriâ uti ipsâ aut nollent, aut certe neſcirent. Erat ſane occaſio bene gerendæ rei, idque cum reliqui duces, tum milites ipſi videbant, qui mirabili ardebant cupiditate inſequendi hoſtes; magnaque erat omnium admiratio, & querela peccari adeo in hoc bello tarditate, ut

parta

parta jam præſenſque victoria quodammodo excideret e manibus. Quâ in re illud maxime admirandum videbatur, quod Galli, quorum generi hominum innata eſſe dicitur alacritas quædam, & celeritas conficiendi negotii, ubi valde erat opus properato, ibi inſiſterent, & Hiſpanos ipſos cunctatione vincerent. Ipſe imprimis malè audiebat vulgo Malibojus, atque apud Hiſpanos potiſſimum offenderat, quorum ipſe cupiditati moras interponere omnes credebatur. Erant etiam, qui aliquâ fortaſſe ſuffuſi malevolentiâ adderent, atque affingerent, quod res poſcere videbatur: longius non ſine causâ bellum duci, exhauriri ducendo bello provincias, imperatorum autem domos repleri. Qui verò ſe minus malevolos, & paulo diligentiores exiſtimari volebant rerum inveſtiga-

ſtigatores, veterem Maliboji cum Rege Sardiniæ amicitiam, & Regis in eum beneficium, quod erat maximum, commemorabant. Namque is ſub finem proximè recentis Italici belli deprecatore uſus Rege Sardiniæ, Magiſterium erat adeptus Gallicæ militiæ. Itaque nimium illum eſſe gratum dictitabant, nimiumque memorem. Nobis, cum nihil horum perſpicuum ſit, neque conſtet inter omnes, indignum videtur incertis rumoribus obterere famam fortiſſimi viri: præſertim cum hujuſce tarditatis, quâ præcipuè factum eſſe dicitur, ut nihil tantis viribus in Italiâ præclarum Borbonii egerint, auctorem fuiſſe Philippum Argenſonium inquirendo reperimus. Argenſonius gratiâ, & conſilio apud Regem Galliæ plurimum poterat, & exteris apud illum præ-

 erat

erat rebus. Huic erat exemplo maximè proximi superioris belli persuasissimum, ad prosperam adversamve armorum in Italiâ fortunam omnino interesse, qualis fuerit Sardiniæ Rex, socius, an hostis; neque, eo repugnante, profici quicquam posse inculcabat ipse sæpissime, ob eamque causam ab Italico erat bello alienissimus; & diluere, si quid contra afferretur, non magnopere curabat. Pertinaciâ enim summâ erat, ut quamcumque imbiberet animo opinionem nullâ unquam ratione deponeret. Oderat præterea vastam, atque, ut ajebat, insaturabilem Hispanorum cupiditatem, qui nullis finibus aliis, nisi extremâ Leucopetrâ, atque Alpibus spem terminarent suæ in Italiâ possessionis; & vehementer ad Galliæ Regem pertinere arbitrabatur,
non

non pati, homines naturâ ipsâ imperiosi, & feroces tantis ut insuper opibus convalescant, ut possint, atque audeant conditionibus reclamare, quas ipse tulerit. Proinde hæc erat ejus perpetua atque constans de bello Italico sententia: cum Rege Sardiniæ ita bellum esse administrandum, ut quæsita societas videatur; cum Hispanis ita habendam societatem, ut non multum inde adjuventur. Eâ item de causâ ad Italicum bellum summo cum imperio mittendum curaverat Malibojum affinem suum, quem eadem sentire, & secum facere cognoverat, eique proficiscenti occultè præceperat; maximam Hispanis spem ostenderet, in reliquis ne properaret; & cum Rege Sardiniæ haberet potius, quàm gereret bellum. Ita accidit, ut dum Borbonii

victores sedent otiosiùs, Sardiniæ Rex quietissimè, se, suosque ex fugâ, ac terrore reciperet.

Dum hæc in Cisalpinâ Galliâ geruntur, Britanni, sive eo, quòd maritimis commeatibus exercitus nostros excludere conarentur, sive irâ quâdam commoti, quòd reserasse Italiam Borboniis soli Genuenses dicebantur, sive etiam (ut ipsi postea detestandæ invidiæ gratiâ prædicabant, ne præter bellandi morem, atque jus fecisse viderentur, quòd eorum essent hominum urbem hostilem in modum adorti, adversus quos amicitiæ causas complures proferre poterant, nullam belli) ab Rege Sardiniæ, suoque apud Regem legato Villetio incitati, cum immissis primùm aliquot ex eodem cursu in Savonem ollis incendiariis, nihil profecissent, Genuam accesserant

cum

cum classe navium xi. bellicarum, & navigiorum incendiariorum iv. horribilemque, fluitantibus in alto navibus, speciem præbebant, quasi fœdissimam pulcherrimæ civitati cladem jam jamque inferre viderentur. Ipse esse in classe dicebatur Villetius, qui Classis Præfectum ut impelleret hæsitantem, Augustâ Taurinorum profectus eò advolarat Præfectumque in mari medio eâdem de causâ convenerat. Sed tanta fuit civium diligentia, virtus, concordia, ea loci munitio, & muralium tormentorum copia, ut, visa Britannorum classe, Genuensibus res nulla ad defensionem urbis defuerit. Nam & omnem murorum partem eam, quæ mari alluitur, & jactas in mare moles, quæ portum efficiunt amplum, atque tutum, crebris tormentis, custodiisque communiverant,

rant, faucibusſque portus triremes v. ſuas productas, interque ſe conjunctas, objecerant, tum etiam navigia, e quibus præparatas ad incendium ollas in hoſtes immitterent, in utroque portus cornu collocaverant, quo facilius, ſi naves Britannicæ accedere propiùs auderent, multitudine telorum, jactuque ollarum repellerentur, quaſſatæve collabeſierent. Erat autem hæc una in civitate contentio, ut is populus, qui ab optimatibus ad patriæ ſalutem incitabatur, idem optimatibus pro patriâ ſupplicaret, ne laboribus ſuis, neu periculis parcerent. Quibus rebus cognitis, Britanni cum unam jam navem, unumque item incendiarium navigium adactis ex urbe telis afflictum ſubducere coacti eſſent ad Labronem, cumque immiſſas in urbem ollas incendiarias propter longinquita-

quitatem non collineassent, aut ipsæ, dum immitterentur, ollæ disruptæ interriissent, ne majus aliquod incommodum acciperent, neve tempus frustra tererent, quòd neque prohibere ab Hispaniâ Neapolique commeatus, neque cogitatam urbi cladem inferre poterant, in conspectum Genuensibus aliquot sese dies cum dedissent, ex eo loco cum classe discesserunt. Porrò eandem aliquanto post ad Finarium experti fortunam, tandem, anchoris jactis, contra Remopolim constiterant: quod est oppidum Genuensium in eâ Ligustici litoris extremâ ferè parte, quæ vergit ad occidentem solem. Remopolitæ, seu quòd ab hostibus Genuensium non nimis valde animo abhorrerent, sive eo, quòd missis legatis, placari Britannos posse confiderent, defensionis consilio negle-

neglecto, quod unum saluti, atque honori ipsis fuisset, ex suis aliquos ultrò ad eos miserunt, ut sibi parcerent, utque suis omnibus facultatibus uterentur. Repudiatâ legatione, cujus publicè mittendæ, non consentientibus Genuensibus, quorum erant in ditione, potestatem habebant Remopolitæ nullam, Britanni, eo etiam magis, quòd irrito ad Savonem, Genuam, Finariumque conatu incitabantur, ollas in oppidum incendiarias jacere cœperunt, & missis evestigio aphractis suis, qui actuarias eorum, quæ ad anchoras erant in litore deligatæ, deprimerent, aut incenderent; quin cunctæ perirent, seriùs ad defensionem excitati Remopolitæ prohibuerunt. Tota Remopolis ollis quatefacta incendiariis, ac diruta ferè est, in horribilique deinceps

ceps patriæ excidio oppidani aſſidentes, cum jam illi abiiſſent, vim fruſtra Britannorum, & ſtultitiam ſunt ſuam execrati.

Borbonii, prælio ad Auguſtam Batienorum majori hoſtium fugâ, quàm cæde facto, cum id neglexiſſent, ſibi quod fuerat conandum, atque omni ratione efficiendum, ut perterritos inſequerentur Subalpinos, minus expedito uſi conſilio in veteribus illorum caſtris conſederunt, partitique ſunt inter ſe, qui Forum Fulvii, qui Alexandriam oppugnarent. Philippus opportuno, neque infrequenti loco, qui locus eſt in agro Caſalenſi, & appellatur Servator, prætorium conſtituerat. Equitatus fermè omnis Gallicus, Hiſpanus, & Neapolitanus erat ad Auguſtam Batienorum ſecundùm Padum, quò commo-

diùs aquaretur, & per pontem miſſus in oppoſitum Laumellinum agrum pabulum conveheret faciliùs, hoſtes rapinis excurſionibuſque prohiberet. His rebus, atque inanibus ex victoriâ gratulationibus, & arcis Alexandrinæ, quæ nunquam oppugnaretur, munitionibus perſpiciendis xi. dies tribuuntur. Tandem delectus, qui oppugnaret Alexandriam Caravacalius legatus, urbem oppugnare primùm inſtituit: quæ quidem Tanaro ab arce flumine dividitur, lapideoque rurſus ponte adjungitur. Latiſſima item foſſa, muroque cingitur non mediocrem in altitudinem elato, cujus ingens eſt craſſitudo, eaque firmitas, ut facilè ictum repellat telorum. Sunt etiam paribus excitatæ ſpatiis turres opere vetuſto, ut, commutatâ urbium oppugnandarum ratione, nunc quidem magis

magis ad ſpeciem, quàm ad defenſionem valeant. Unum tamen eſt projectum e muro propugnaculum, propter ipſum Tanarum, quâ parte urbs in occidentem ſpectat, atque hujus ſumma eſſe propugnaculi opportunitas videbatur poſſe ad arcem tormentis concutiendam, ſi oppugnare illam noſtri, quàm infelici circumvallare conſilio maluiſſent. Arx eſt probè munita, ædificataque ex deſcriptione Vobanii Galli militaris Architecti, præclarâ hominis diſciplinâ, & famâ. Ignatius Iſnardius Marchio Carallienſis arci urbique præerat cum iii. Subalpinorum millibus, quorum pars arcem, pars urbem tuebatur; eratque exiguus ſane pro ambitu mœnium urbis numerus defenſorum. Hanc rem cum legatus animadvertiſſet, non inutilem ad capiendum con-

ſilium exiſtimavit. Itaque pluribus irrumpere locis ſimulabat, & murum aſcendere ab eâ maximè parte velle videbatur, quâ propugnaculum eſſe diximus. Subalpini præmetuentes loco, magno concurſu eò contendunt, jaculiſque, & adactis ex propugnaculo telis deturbare ſubeuntes conantur, cæteris muri partibus neceſſario propter militum paucitatem neglectis. Interim noſtri hâc uſi occaſione, non longè a portâ, quæ Genuenſis dicitur, aggerem extruunt, omniaque prius ſunt opera perfecta, tormentaque ad oppidum acta xx., quàm perfici opera illi ſentirent, aut prohibere poſſent. Alexandrini pro vetere clientelâ Hiſpanis eſſe dicebantur amiciſſimi. Itaque ſive ſtudio partium, ſive quòd vereri ſe dicerent, ne per vim expugnatum diriperetur oppidum,

oppidum, omnes certe palam de deditione loquebantur. Contra Subalpinis ſtudium erat, & virtus ad propugnandum acerrima, neque ulla, tam paucis militibus, diurni, nocturnique temporis ad laborem pars intermittebatur. Tertio demum oppugnationis die circumfunduntur nocte noſtri ab eâ etiam parte, quæ ad Tanari, & Bormiæ confluentem vergit, oppidumque ex adſcenſu tentare videntur; eodemque tempore ab alterâ item parte, quâ noſtra erant opera exſtructa, complura tormentis tela conjiciuntur. Corruunt urbis tecta nonnulla.. Fremunt oppidani. Ipſi confecti laſſitudine, ac vigiliâ milites jam non ſuſtinent. Auget nox metum, graviuſque ex tenebris, metuque periculum æſtimatur turbarum. Quibus rebus permotus Iſnardius, ſimul

mul veritus, ne inter tumultum captæ urbis, nocturnique temporis licentiam ipſe intercluderetur a noſtris, qui, ſi irrumperent, pontem occupaturi videbantur; ſubito in arcem cum ſuis confugit, pontemque reſcidit. Quo facto Alexandrini Borbonios primâ luce accerſunt, oppidoque recipiunt.

De arce non oppugnandâ deliberatum jam erat apud Philippum, &, quanquam Hiſpani, & Genuenſes non obſcurè diſſentire viderentur, decretum tamen erat, ut obſideretur. Cur enim contrucidari milites? cur fieri paterentur operum ſumptus ingentes? cur denique arcem tantâ jacturâ oppugnarent? quæ neceſſariam circumvallata deditionem ſubiret, & ſequeretur ultrò, brevique fortunam reliqui belli? His rationibus, atque

aliis,

aliis, quas memoriæ prodere non ſatis cauſæ putamus, pervicerant in concilio duces nonnulli, ut, neglectâ oppugnatione, circumſederetur arx; atque ita loquebantur, quaſi certi eſſent armorum exitus, neque ulla commutatio rerum accidere poſſet. Poſtea verò, converſis rebus, cognitum ſerò eſt, rejecto fortiore, conſilium valuiſſe minus ſalutare, expectatâque obſeſſionis tarditate, eſſe arcem amiſſam, quæ permagni erat ad Italicum bellum momenti, & quæ expugnari facile tunc a Borboniis poterat, ſi tantum ipſis conſilii fuiſſet, quantum erat virium. Sed opportunis locis præſidia ſunt poſita, factaque eſt arcis circummunitio arctior, & Vielmus Leſſius cum Liguſticâ legione, cohortibuſque aliis de omni exercitu relictus, qui toti negotio præ-

præesset, commeatusque in arcem comportari prohiberet.

Instituta interim ad Forum Fulvii oppugnatio anni tempore adverso impediebatur. Id erat oppidum in ripâ positum Padi, paulò editiore naturâ loco, arce tenui, atque opere ipsum oppidum partim vetusto, minusque firmo, partim recenti munitum; sic tamen, ut, quà sunt Casale versus recentes intermissæ munitiones, ipsâ tumuli acclivitate oppidum defendatur. Tunc autem major erat ex coortis imbribus oppugnandi difficultas. Abierat enim jam egregia illa cœli tempestas, quæ Borboniorum cœptis incredibili felicitate tamdiu obsecundare posse videbatur, si per duces quosdam consultò, ut videbatur, bellum trahentes fortunæ uti beneficio licuisset; & fluvii, qui fre-

frequentiſſimi ſunt in eâ regione, commoti aſſiduis tempeſtatibus admodum creverant, magnaque erat omnibus locis, atque itineribus facta labes, atque proluvies, adeo ut niſi ægerrimè ſupportari tormenta, & contineri in opere milites non poſſent, ipſa denique, aggere dilapſo, opera non conſiſterent. Tamen adminiſtrante Aramburo legato, qui diligentiam in expugnando oppido adhiberet, difficultates ſuperaverat pertinax militum labor, erantque opera perfecta, tormenta conſtituta, jamque pars murorum telis concuſſa procumbebat: cum repente Subalpini, qui præſidio erant oppido, eruptionem faciunt, ſub occaſumque ſolis ad noſtra opera accedunt. Noſtri, cum alius langueret a quotidiano labore, alius in opere verſaretur incau-

tiùs, re novâ perturbati initium fugæ faciebant; hoc magis, quod & præſenti hoſtium, qui intolerantiùs ſuccedebant, & longinquo muralium tormentorum malo infeſtabantur. Ibi tum Hiſpanorum Prætorianorum Centurio propter rei militaris flagitium irâ flagrans, confoſſo milite, qui terga vertebat, reliquos quoſque acerbioribus verbis interrogans, ſolerentne prætoriani milites fugere, inclinantes reſtituit; & Varennenſis eodem tempore legionis de exercitu Genuenſi, itemque Virtianæ legionis Pyrochitrophori, Belgæque Prætoriani inter ſe cohortati, ne, integros quos ſuperaviſſent, victos extimeſcerent, cuneo facto, ruunt in hoſtes, eoſque, multis vulneratis, atque interfectis, in oppidum repellunt. At illi, ubî noſtris refectis operibus, & diligen-

gentiori ſeptis cuſtodiâ, non defenſioni jam, non eruptioni locum eſſe intellexerunt, atque aucto tormentorum numero, vehementiùs labefactari murum, percellique, ac diſcindi propugnacula viderunt, ſimul veriti ſunt, ne, facto a noſtris non longe ab oppido in Pado ponte, navibuſque aliquot onerariis depreſſis, ſubſidiis ipſi, & commeatibus intercluderentur, conſilium cæperunt ex oppido noctu profugere. Itaque poſtero die diffractis tormentis omnibus, quæ erant in oppido, & projecto omni commeatuum genere, ne cui Borboniis uſui eſſet, cum in arcem confugere ſimulaſſent, ut ipſis conſilium clam eſſet oppidanis, accenſis aliquot in muro ad ſpeciem funalibus, eâ portâ, quæ eſt ad Padum, ſeſe multâ de nocte foras proripiunt, ſubitòque uni-

versi scaphis excepti refugiunt, perque Laumellinum agrum ad suos mirabili silentio evadunt incolumes. Celeritas tanta fuit illorum, nostrorumque tam remissus, ac negligens in explorandis hostium consiliis animus, ut, cum primo diluculo eorum profectio voce manuque ab oppidanis ex muro significaretur, insidias nostri vererentur, neque prius profectos crederent, quàm intromissi vacuam offenderunt urbem a defensoribus, & Subalpinorum admirati necessariò calliditatem irrisui se fuisse perdoluerunt. Forofulviensis hic fuit oppugnationis exitus.

Philippus, his rebus gestis, Occimianum proficiscitur, pauloque post Casale venit. Subalpinorum cohortes xx. quæ cum dcccc. circiter equitibus ab Rege Sardiniæ relictæ in speculis

culis prope Caſale conſtiterant, jam cum eſſet ad portas primum Philippi agmen, aliâ ex parte oppidi ſeſe properantes ejiciunt, flumenque tranſgreſſi ad reliquos ſuos advolant, qui caſtra antea jam a Caſali Tridinum tranſtulerant.

Mons, qui Ferratus dicitur, unius fere diei longe ab alpibus ſpatio disjunctus leniter ex æquatâ planitie aſſurgere incipit, tum collibus, vallibuſque diſtinctus amœniſſimis, duobus dextrâ, ſiniſtrâque Tanaro, Padoque fluminibus alluitur, ad ipſorumque fluminum confluentem deſinit. Hujus eſt montis regio optima, & fertilis, & regionis princeps urbs eſt Caſale propter ipſum ſita Padum, habuitque quondam, ut illa tempora ferebant, arcem munitiſſimam, quæ patrum noſtrorum memoriâ expugnata

gnata a Gallis, & everſa eſt. Una tum erat virtus Præfecti, maxima loci defenſio: nam Roccæſius Hibernicus præſtantis animi vir, nullâ periculi denunciatione permotus, cum dc. militibus victori exercitui opponere ſeſe non dubitavit. At Galli elati ſpe celeris, ut ipſi arbitrabantur, victoriæ, & fortaſſe majorum ſuorum eodem in loco virtute nimium feroces, eam ſibi arcem oppugnandam depoſcunt. At verò ſive cunctationis tædio, cujus gens eſt intolerantiſſima, ſive quòd, non ſatis perſpecto arcis ſitu, primo illam impetu expugnari ſine tormentis poſſe temerè crederent, magno certè cum detrimento repulſi ſunt. Itaque morari neceſſariò, expectareque coguntur, dum tormenta adducantur, quorum erat ſubvectio duriſſima propter anni, ut diximus, tem-

tempus, viaſque omnes alto, tenacique luto corruptas.

Interim Gagius Padi, Tanarique pontes, Ticinique fluminis ripas certis obtineri ſtationibus juſſerat, nequà proruere hoſtes, & circumvenire a tergo noſtros poſſent: eodem etiam tempore & erat ad Haſtam occupandam Pompejam Gramondius Gallorum legatus profectus, & ipſe Gagius Ticinum, Parmamque cohortes, alaſque identidem ſubmittebat, quæ Vievillæi, & Caſtellarenſis exercitus augerent. Quarum rerum expectatione variâ angebantur hoſtes, neque certum invenire poterant, progredi ne Philippus longiùs, an regredi mallet, diverſique rapiebantur. Rex enim Sardiniæ, Haſtâ a noſtris Pompejâ occupatâ, omne ad ſe bellum tranſferri, ipſamque imperii ſui ſedem Augu-

Auguſtam peti Taurinorum arbitrabatur. Auſtriaci autem, tantum Ticini, Parmæque copiarum contrahi cum viderent, Mediolano, Mantuæque timebant: & cum vellet uterque ſibi conſulere, neque alter ſine altero poſſet, non admodum conveniebat inter eos, quid agerent, & quam belli rationem potiſſimum inſiſterent. Neque præterea vacabant a bello aſpera Alpium culmina, cogebaturque Sardiniæ Rex, in tantâ omnium rerum difficultate, eò etiam copiarum, & cogitationis ſuæ partem derivare. Nam quanquam Sardiniæ Regis legatus Leutronius, ob defenſum ſuperiore anno Cuneum, ſummæ homo virtutis habitus, & fidei ab eâ parte non ceſſaret, tamen Lautrecchius de exercitu Gallico legatus D. Columbani Fanum cæperat, quod Ocelo imminet,

net, ipſumque expugnare Ocelum cum cohortibus xii. conabatur: & Mirapiſcenſem Gallorum item legatum, qui Liguſticam oram aſſervabat eam, quæ vergit ad occidentem ſolem, Cebam in maritimis alpibus ut tandem oppugnaret, Genuenſes hortabantur, rectèque monebant; quòd, Cebâ receptâ, propter loci opportunitatem, & levi incolarum, qui ferociſſimi homines ſunt, & Subalpinis infeſtiſſimi, præſidio ipſa protegebatur ab hoſtibus ora, & Galliæ Narbonenſis commeatus maximè ad bellum neceſſarii facilè explicabantur. Sed longè eſſe alia Mirapiſcenſi mens videbatur. Dum verò Genuenſibus Galli imperitiam bellandi, Gallis contra Genuenſes incuriam objectant agendi, interque ſe de belli ratione diſputant, belli tempus abit. Oce-

lum certè Leutronii virtus, Cebam Mirapiſcenſis indiligentia defendit, & avertit utroſque demum a bello gerendo, quæ ſuberat hyems iis in locis paulò maturior, & Regi Sardiniæ peropportuna, quem adverſus Borbonios, ſæviente hyeme, ipſa per ſe altitudo Alpium, itinerum difficultas, frigorum, niviumque immanitas, & vis tutaretur. Ita Oceli, Cebæque arcium oppugnationes, maximæ in maritimis, Cottiiſque Alpibus opportunitatis, dilatæ toties flagitioſis hominum conſiliis, ad extremum anni tempore adverſo dimiſſæ ſunt.

At Caſalenſis arx tormentis Dertonâ tandem advectis, conſtitutiſque, atque aliquot ollis immiſſis incendiariis ad deditionem compellitur. Deditios Philippus productos omnes qui gre-

gregarii erant milites, neque apud ſe ſacramentum dixerant, Dertonam ad opus in arce faciundum mittit, reliquos acceptâ fide adverſus ſe, ſuoſque ſocios arma non laturos, dimittit incolumes. Roccæſium verò Præfectum ſummoperè collaudat, quòd ſtrenuè arcem defenderit, & proficiſcentem in Britanniam, ut eſſet in Caroli Stuartii exercitu miles voluntarius, non vulgari commendatione proſequitur, quæ fortem ejus, magnumque in Caſalenſi oppugnatione perſpectum animum ſignificaret.

Jam hyems aderat ſumma, & Brignolius-Salius Genuenſi exercitui præpoſitus Genuam cogitabat, cui diſcedenti præclarum ipſe Philippus conſilii, magnitudinis animi, ſummi denique in patriam amoris teſtimonium dedit. Copiæ Genuenſes, Li-

gusticâ legione ad obsidionem arcis Alexandrinæ relictâ, nonnullisque cohortibus Dertonæ, Placentiæque collocatis, reliquæ cum Escerio castrorum præfecto in Ligustica ora ad fines Galliæ Narbonensis hyemare jubentur. Casali sua Malibojus hyberna constituerat. Hastam Pompejam, expugnatâ jam a Gallis arce, cum x. cohortibus Montalius legatus Gallorum tenebat. Philippus cum reliquo exercitu, Gagioque in Galliam Cisalpinam regrediebatur. Erat de itinere ejus, ut hostibus diutius celaretur, incerta edita in vulgus fama. Aliter enim, ac ipse de Regis Philippi Patris sententiâ, atque auctoritate constituerat, Placentiam proficisci dicebatur; quem vulgi rumorem illa multùm res adjuvabat, quòd eò exercitus pars properare in hyberna vide-

videbatur. Ille tridui, viam progressus, ad Castrum novum ad Iriam amnem consistere cogitur, imbribus coortis; quorum tanta erat vis, adeoque itinera inter ut ne rupta, lentè quidem, ac paulatim procedere liceret. Summas flumina ripas superaverant, pontesque interruperant omnes, & restagnaverant latè loca, eratque miserabilis sane, ac fœdus eluvionum respectus cum arma, viri, equi, jumenta commeatus passim hæsitarent in luto, atque haud procul abesset, quin aquis obruerentur. Victis difficultatibus, cum Ticinum, quò cohortes, alasque aliquot præmissas a Gagio fuisse diximus, copiæ tandem omnes convenissent, & quæ tempestatibus in itinere detentæ fuerant, & quæ Placentiam ire simulaverant; ipse post paulò Philippus eòdem pervénit. Inde Mar-

Marchione Camposanctensi, qui ex vulnere in Dertonensi oppugnatione accepto convaluerat, cum equitibus dc. & Pyrochitrophoris mille Mediolanum præmisso, qui adventum suum nunciaret, & caveret ab Austriacis arcem obtinentibus, Ticino ipse digressus Maxentiam venit. Quò cum venisset, præsto ei fuerunt Senatus, Populique Mediolanensis legati publicè missi, qui civitatem in ejus potestate dicerent esse, non studio partium properantes, aut subitâ erga Philippum benevolentiâ, sed tradito more in cujuscumque Principis verba jurandi, qui propiùs urbem Mediolanum xx. passuum millia exercitum admoverit. Ille ad xiii. kal. Jan. ipso Regis Philippi Patris natali die, Mediolanum equo invehitur mirabili celebritate, ac plausu. Nam & co-

& comitabantur Hominem Dux Mutinensium, Gagiusque, ac Genuensium legatus Dominicus Pallavicinus, multique præterea Duces copiarum, & obviam ei prodierat Senatus universus: effusumque vulgus præteritæ jam dominationis oblitum, & futuræ improvidum exultabat Philippi juventâ, novitate apparatus, & studiis inanibus. Nulla etiam fuit regionis illius, & vicinitatis paulò notior civitas, quin partem Senatus ad Philippum miserit gratulatum, oratumque, ut in fidem, & clientelam reciperetur.

Hæc dum apud Borbonios geruntur, Lictestenius, quem in Lobcoviczii locum Austriaci in Italiâ exercitus imperatorem successisse libro superiore demonstravimus, sua in castra pervénit. Quæ cum essent ca-
stra

ſtra inter flumina duo, Agoniam, & Seſſitem, iiſdem ipſe quoque neceſſariò alluvionum, atque imbrium incommodis diſtinebatur, magnâque erat difficultate affectus, quâ ratione Ticinum amnem tranſiret. Sed decedentibus paululum aquis, & quòd Philippum omnibus fere copiis Mediolanum contendiſſe audierat, vacare a cuſtodibus ripas exiſtimans adverſas, ad amnem Ticinum acceſſit. Secus autem, atque ipſe crediderat, eaſdem diligentiſſimè a Vievillæo ripas cuſtoditas cum cognoviſſet, primùm, converſo itinere, Sextum venit, quo in loco Ticinus amni ex Verbano lacu erumpit; deinde eo etiam transjectu prohibitus, quòd omnia noſtri loca præoccupaverant, mutato rurſus itinere, caſtra ad Olegium, opportuno, atque edito loco, com-

communit: ubî verò ab Hiſpanis, qui Mediolanum, itemque a Gallis, qui Montemferratum tenebant, urgeri ſe poſſe a fronte, atque a tergo videt, relictis centuriis, turmiſque aliquot ad Olegium, qui Ticini fluminis ripas aſſervarent, Tridinum ipſe demum ſe recepit, ut ibi, communicatis cum Rege Sardiniæ conſiliis, de totâ belli ratione conſideratiùs deliberaret.

At Gagius Mediolano profectus cum xx. hominum millibus ad amnem Ticinum pervenerat, pontemque e regione Olegii efficere ſe velle ſimulaverat. Dum autem Auſtriaci magno concurſu eò contendunt, dum illum ponte, tranſituque ut prohibeant, aggerem extruere, tormenta collocare, ripas denique communire feſtinant, ipſe magnam equitum par-

O tem,

tem, qui ſuos in equos ſinguli ſingulos pedites imponerent, occultè, celeriterque progredi jubet, præfectiſque eorum, quid fieri velit, oſtendit. Hi, cum ad locum perveniſſent, qui Gula ſicca appellatur, vado reperto, equites, peditesque ita, uti erat a Gagio præceptum, flumen tranſeunt, raptimque pontem efficiunt, munitionemque ad capita pontis inſtituunt. Quâ re nunciatâ Gagius extemplò movet, reliquumque eodem ponte tranſducit exercitum. Tranſductum in duas partes diſtribuit, & partem Olegii ſubſiſtere jubet, partem ita collocat, ut Verbano lacu, Ticinoque amne hoſtes intercludantur. Decepti Auſtriaci ſimulatione pontis, ſubitoque equitum, peditumque noſtrorum tranſitu perturbati ſtatim profugiunt, Novariamque

que continenti impetu petunt. Gagius, longiùs a Ticino amne ſubmotis hoſtibus, atque expeditis commeatibus, Mediolanum revertitur.

Interim Coraphæus præfectus caſtrorum Regis Neapolis, & trib. mil. legionis Macedonicæ a Caſtellarenſi legato miſſus cum centuriis aliquot Pyrochitrophorûm, & equitibus ccc. tormentiſque caſtrenſibus vi. Guardiſtallum Duci Gonſagæ, qui principatum ibi obtinebat, datâ fide, nihil ſe oppidanis nociturum, occupat; eoque occupato, & communito, Brixelloque item, & Rubierâ caſtellis in poteſtatem redactis, nullâ interpoſitâ morâ, Regium Lepidi proficiſcitur, ejuſque civitatis imperium Duci Mutinenſium reſtituit. Quo facto, præſidia, cuſtodiaſque ad ripas

Gabelli fluminis disponere, ad ipsasque Mutinæ portas provolare cœpit. At Pallavicinus, qui Reginæ Ungariæ jussu Mantuæ præerat, summæ homo in imperio severitatis, ac diligentiæ, cognitis his rebus, copias statim suas contrahit, atque auget. Subsidia Mirandulam, subsidia item in Mutinensem arcem submittit. Frumentum omne, pabulumque ab dexterâ Padi parte quoquoversus Mantuam ad se ferri jubet. Gravissimas iis, qui non paruerint, pœnas constituit, hoc consilio, ut, si forte Borbonii arces oppugnare illas instituissent, quæ opinio percrebuerat, ipsæ essent arces paratiores, nostri autem inopiâ rerum necessariarum, durissimoque anni tempore discedere ab oppugnatione cogerentur,

Erant

Erant interea Mediolani plena lætitiâ, & gratulatione omnia eorum, qui Philippi, novorumque hoſpitum adventu gaudere, & eorum, qui ex tantis rebus geſtis finem reſpicere periculorum videbantur. Erat anni tempus a bellicis laboribus remotiſſimum: Urbs fertilis, & copioſa, ipſi Mediolanenſes benigni homines, & perhoſpitales, ut his omnibus rebus invitati Borbonii, quaſi in perpetuum viciſſent, neque ulli iam ſubeſſent hoſtes, facile curam omnem, & diligentiam remitterent.

At non languebat Sardiniæ Rex, neque, tantis acceptis incommodis, deſerebat ſe; delectus habebat, renovabat bellum: atque interdum, dejectum ſe imperii parte maximâ, & fructuoſiſſimâ cum videret ſine exercitu, ſine commeatu, ſine ſociorum auxiliis, quos

quos propria bella, propriæque calamitates premerent, illud cogitabat, si posset consilio vincere, quos superare armis non poterat. Proinde Gallos potissimum respiciebat, qui Italiam ad se minus pertinere arbitrabantur, sperans, illos aut tollerabili aliquâ conditione sibi adjungere, aut ab Hispanis, qui dissimillimo sunt ingenio, avertere, aut certè tractandis conditionibus serere inter concordes caussam suspicionum, atque inimicitiarum. Et iisdem fortè diebus peropportunè ceciderat, ut inter Regem Borrussiæ, & Reginam Ungariæ pax conciliaretur. Itaque unum illud esse tempus existimans de pace agendi, dum victi sperare Austriaci, sublato in Germaniâ bello teterrimo, & defectione Regis potentissimi, timere Borbonii victores inciperent, dat ejusmodi

modi ad Regem Galliæ literas: Sese quidem defendendi imperii sui causâ, non lædendi alterius ad arma descendisse: factum esse nimiâ Hispanorum cupiditate, atque obsequentiâ Gallorum, ut bello Italia omnis ardeat gravi, & calamitoso: quo bello intelligere se, quantam jam ipse rerum suarum jacturam fecerit, & videre etiam, quantum sit citò discrimen aditurus omnium reliquarum; nihilominus tamen, nisi Galliæ Rege auctore, atque agente quamprimum ab armis discedatur, eo se esse animo, atque adeo obfirmato, ut ad extremum usque spiritum prius depugnet, quàm patiatur dominari in Italiâ Philippum: regnante enim Neapoli, atque in locupletissimis provinciis Carolo, si Frater ejus Philippus Galliam Cisalpinam teneat, quam sibi, quam Libe-

Liberis ſuis ſpem reliquam futuram, aut regnandi, aut omnino quieſcendi? Cum hæc ita ſint, tamen, ut exploratum ſit omnibus, & quietem ſe ab initio ſpectaſſe, & nihil bello, quàm ſecuritatem quærere, pacem, quæ conditionibus ſit non iniquis conſtituta, ſeſe non repudiaturum, neque recuſaturum, quominus Philippus in Italiâ ſedem, regnumque collocet, ſi modo ex æquo, bonoque ita opes quoque ſuæ augeantur, ut non ſemper ſibi ſit a potentiore finitimo timendum. Acceptas Rex Galliæ literas cum Argenſonio communicat, qui cum a bello, ut diximus, Italico valde abhorreret, magnopere auctor fuit Regi ut oblatam conciliandæ pacis occaſionem arriperet, neve quid Hiſpani cuperent, ſed quid ſua poſtularent tempora, cogi-

cogitaret: illos qui Italiam omnem concupierint, nunquam fore æquâ parte contentos, nunquam quieturos: ipſum, exhauſto ærario, atque attritis viribus provinciarum, debere aliquando ſibi ſuiſque conſulere; neque tantùm gloriæ, atque utilitatis quæſitum, paucis expugnatis in Belgio arcibus, & nonnullis in Italiâ caſtellis receptis, quantùm eſſe factis in Occitaniâ conjurationibus religionis calumniâ, Britannicoque in novâ Galliâ promontorio amiſſo, periculi, ac detrimenti importatum. Afflictos hoſtes non perditos exurgere jam, factâque cum Rege Boruſſiæ pace, properare in Italiam infeſtis ſignis Germanicas legiones, quarum vim, atque robur addubitandum quidem eſſe, num Hiſpani ſcenis, ludiſque Mediolani marcentes ſuſtinere

queant. Quibus rebus cum Regem commoveri Argensonius vidéret, liberiùs jam suadere, atque in extremâ oratione suâ monere illum cœpit, tantam rem non esse cuiquam committendam, ne iis quidem, quibuscum maximis de rebus communicare consueverit: jactatam enim multorum sermonibus, atque consiliis efferri facilius, quàm explicari posse. Dat uni Argensonio negotium Rex; atque ille statim Camposium, qui Regis erat apud Genevensem Civitatem legatus, dissimulatâ itineris causâ, propiùs Augustam Taurinorum in villam quandam accedere jubet, eòdemque Sardiniæ Rex hominem e suis certum mittit. Cum Gallus pacem expeteret, bellum Sardiniensis formidaret, facilè inter utrumque conditiones convenére, quarum conditio-

ditionum hanc fuisse summam satis constat. Haberet Philippus Hispani Regis F. Dertonam, Parmam, Placentiam, Cremonam; ejusque imperii fines essent amnes Iria, Abdua, Ollius, usque quò amnes hi in Padum influunt, atque ad confluentem usque Abduæ Padus ipse: Sardiniæ Regi Mediolanensis provincia reliqua, ipsaque urbs adjungeretur Mediolanum: nullum illi in Finarium jus, nulla unquam esset auctoritas: Oneliensis tractus omnis, itemque Serravallis arx, ager, oppidum Genuensium essent: daret Rex Galliæ, daret Rex Sardiniæ fidem, impetraturos sese a Cæsare Genuensibus summi earum regionum imperii jus, quas regiones in vallibus Iriæ, Macræque fluminum, ex Cæsariano quodam jure, & beneficio Dynastæ possiderent:

rent: Dux Mutinensium restitueretur in integrum, eique prӕterea pars daretur agri Mantuani, quӕ Mutinensi provinciӕ finitima est, & pertinet ad Padum; & item ad eum, morte Ducis Gonsagӕ, Guardistallensium regio perveniret: invitarentur Veneti in societatem oblatâ Mantuâ; si forte grandi, atque opportuno prӕmio excitari possent: Hetruria a Francisco Lotharingio, qui acceptâ nuper Imperatoriâ in Germaniâ dignitate tenebatur, ad Carolum fratrem transferretur. His constitutis rebus, fœdus fieret inter Italiӕ Principes sanctum, ӕternum; quo ex fœdere, communibus consiliis armis, Mediolanensis arx, Forumque Jutuntorum, Mantua denique expugnaretur, & quӕ cujusque Principis pars ex fœdere futura esset, ei statim assignaretur:

retur: Omnis ita demum ex Italiâ Tranſalpinorum dominatus in perpetuum tolleretur. Erant conditiones Hiſpanis pro re natâ non incommodæ, atque Italiæ potiſſimum perutiles, cui tandem ſuos agnoſcere Principes, atque ab infinito exterarum nationum metu reſpirare aliquando contingebat, magnumque meritò ſapientis conſilii ſui fructum Sardiniæ Rex tuliſſet: ſed Hiſpanorum, ſi vera tacere nolumus, cupiditas tanto obſtitit bono, fatumque neſcio quod Italis, atque Hiſpanis ipſis infenſum, vertit ad extremum omnia. Nam, cum Sardiniæ Regis mandata in Hiſpaniam perferenda curaſſet Rex Galliæ, eaque ſibi literis ſuâ manu ſcriptis non aliena ab æquitate videri oſtendiſſet, fremere Hiſpaniæ Rex, atque indignari cœpit; iis conditionibus commodiùs

multò Sardiniæ Regi, qui Borboniis partibus adversissimus sit, quàm Philippo consuli Borboniorum Regum Filio, Fratri, Genero. Itaque, summâ adhibitâ celeritate, Oscensium Ducem excurrere in Galliam jubet, qui Regem ab intempestivâ pace deterreat; in quâ si eum perstare videat, tum Hispanos non libenti quidem animo ad otium, & concordiam, sed descensuros tamen, suamque victoriam Gallorum amicitiæ condonaturos dicat, sed ita, ut provinciis Philippo ex fœdere attribuendis Laudis Pompejæ, atque etiam insuper Alexandriæ, Montisque ferrati oppida, agrique accedant. Quæ Hispanorum responsa cum magnam pacis desperationem afferrent, veritus est Sardiniæ Rex, ne diutius agitata res Austriacis tandem suboleret, ipseque prope-

pterea ab iis relinqueretur, quos relinquere moliebatur. Itaque, dimissâ statim pace, cum intelligeret, non defore sibi Germanorum auxilia, qui in Italiam descendere cum legionibus, jamque appropinquare dicebantur, suspicatus fore id, quod accidit, ut ab Argensonio certior per literas factus de pacis conditionibus Malibojus minùs diligentèr de bello cogitaret, Leutronium, xx. subito contractis cohortibus, ad recipiendam Hastam Pompejam proficisci jubet. Leutronius, primo impetu, superato ex itinere Tanari ponte, eâ celeritate progressus est, ut adventus sui famam pene præcurreret. Perterritus Montalius, qui Hastæ Pompejæ cum x., ut diximus, cohortibus Gallicis præerat, nuncios ad Malibojum mittit alios, atque alios, qui petant,

atque orent, ut sibi celeriter subveniat: sese hostium, qui tanto superiores numero sint, sustinere impetum non posse. Malibojus ad hæc unum modò respondit: Nihil esse a Subalpinis hostile metuendum; ipsos de compositione agere, atque ad otium vergere universos; neque interim ullum Montalio subsidium mittit. Quod nobis quidem nullâ ratione factum a Malibojo videtur, propterea quòd, quocumque esset animo Sardiniæ Rex, defendenda fuerat arx, neque tam incertis rebus committendum, ut certum in periculum non minima exercitus pars veniret. Montalius ab hostibus circumventus, qui tormenta etiam ad oppugnationem necessaria raptim advexerant, tribusque locis jam collocaverant, simul diffisus paucitati militum suorum, & de subsidiis

diis nequicquam efflagitatis deſperans, portas aperuit, abjectiſque armis, ſe atque oppidum Leutronio dedit. Malibojus captum priùs oppidum ſenſit, quàm ſubſidio poſſet, aut vellet accurrere, quod erat tamen, deductis Caſali, Monte-calvoque præſidiis, facere conatus. At Hiſpanis tantus incidit terror, quòd, omnia hæc cum non ſine conſilio facta eſſe ſibi perſuaſiſſent, hoſtes timebant, ſociis diffidebant, ut, relictâ Alexandrinæ arcis obſidione, quæ fame jam coacta extremâ, haud procul aberat a deditione, pedem confeſtim referre cœperint, eorumque receptus, projectis ſarcinis, atque impedimentis, conſimilis fugæ videretur. Quo facto, tam paucis diebus ſeſe fortuna inclinavit, ut cohortium Gallicarum deditio ad Haſtam Pompejam Borbonio-

boniorum in Italiâ felicitati finem attuliſſe videatur, eademque initium inſequentium calamitatum.

FINIS.

